

## DÜZENİN YABANCILAŞMASI YA DA BİR TEZİN TARİHSEL KADERİ ÜZERİNE BİR DENEME

Ergun AYDINOĞLU\*

### ÖZET

*İdris Küçükömer'in, 1969 yılında yayınlanan Düzenin Yabancılaşması adlı çalışması üzerine bugüne kadar yapılan değerlendirmelerin hemen hepsinde, bu çalışmanın o dönemde solun ve Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) yaşadığı ideolojik tartışmalardan ne ölçüde etkilendiği konusuna genellikle değinilmemiştir. Yine Küçükömer'in, Eylül 1969'dan itibaren içine girdiği yaklaşık onbeş yıllık suskunluğun anlamı ve nedenleri üzerinde de durulmamıştır. Bu makalede ise Küçükömer'in özgün tezleri, dönemindeki sol-içi tartışmalar bağlamında ele alınmış ve bu tezlerin, TİP'in CHP Ortanın Solu hareketine eleştirisi ve partinin teorik krizinin çözümü sorunlarıyla bağlantısına dikkat çekilmiştir. Makale ayrıca, Küçükömer'in 1969 sonrasındaki uzun suskunluğunun, 1970'li yıllarda Türkiye siyasetinde yaşanan değişimler, özellikle de işçi hareketinin ve CHP Ortanın solu hareketinin evriminin vardığı sonuçlarla bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.*

**Anahtar Sözcükler:** *İdris Küçükömer, Düzenin Yabancılaşması, Türkiye İşçi Partisi, CHP, Ortanın Solu, Yön Dergisi, Türkiye Solu.*

### ABSTRACT

*In all the studies to date on İdris Küçükömer's work, "The Alienation of the Order", the question of how much this work was influenced by the ideological debates within the Workers Party of Turkey (TİP) has generally been excluded. The reasons for and the meaning of the fifteen year long silence that Küçükömer has entered into from September 1969 onwards have also not been questioned in any of these studies. This paper evaluates Küçükömer's original theses within the context of intra-left debates and relates them to TİP's critique of the CHP's Left of Centre movement and the need to elaborate a solution to the party's theoretical crisis. The paper also argues that Küçükömer's long silence needs to be understood as a consequence of the new developments in Turkish politics, in particular the evolution of the workers movement along with the CHP's left of the centre movement in 1970s.*

**Keywords:** *İdris Küçükömer, The Alienation of the Order, Workers Party of Turkey, CHP, Left of the Centre, Yön, Turkish Left.*

\* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

[ergunaydinoglu@gmail.com](mailto:ergunaydinoglu@gmail.com)

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. V, No. 1, (Nisan 2012)

## Giriş

1968 yılı, Türkiye solunun evriminde pek çok açıdan önemli bir dönüşümün başlangıcını ifade eder. Gençlik eylemleri, işçi hareketinde hissedilir bir canlanma, TİP ve MDD hareketi arasındaki ideolojik tartışmanın ulaştığı aşama, TİP'in içinde yaşanmaya başlayan ideolojik ve örgütsel kriz, bütün bunlar, söz konusu dönüşümü belirleyen olgulardır. İşte bu dönemde İdris Küçükömer, teorik müdahaleleriyle, sol kadrolar arasında büyük yankı uyandırmıştır. Küçükömer, 1968 sonlarında başlattığı bu teorik müdahaleleri, birkaç ay sonra *Düzenin Yabancılaşması* başlıklı çalışmasında bütünlüklü bir hale getirecektir.

Onun bu çalışmasında ileri sürdüğü tezler üzerine daha sonra yapılan değerlendirmelerin hemen tamamında, iki önemli konunun layığıyla ele alınmadığı görülür. Bunlardan birincisi, bu çalışmanın içinde olduğu siyasal ve entelektüel ortama ilişkindir. Oysa Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* öncesindeki entelektüel evrimi de dikkate alındığında, onun bu kitabında ileri sürdüğü görüşlerin, solun o sıralarda yaşadığı tartışmalardan bağımsız bir şekilde değerlendirilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. İkinci gözden kaçırılan konu ise, Küçükömer'in, *Düzenin Yabancılaşması*'nin yayınlanmasından beş-altı ay sonra, kendi tezleriyle ilgili olarak yaklaşık onbeş yıllık bir sessizlik içine girmesidir. Bu sessizliğin, Küçükömer'in tezlerinin daha sonra yaşanan gelişmelerin denemesine dayanıp dayanmadığı konusu ile ilgisinin araştırılması ise, ilginç sonuçlar doğurabilecek bir sorgulamayı ifade etmektedir.

İşte bu mülahazalarla bu makale ilk olarak, Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* çalışmasının 1960'ların ikinci yarısında sol içinde yaşanan tartışmalarla bağlantısını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu amaçla *Yön* sayfalarında 1967'nin ikinci sırasında gerçekleşen "TİP Tartışmaları", 1967 sonlarında doğan Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketinin TİP'e yönelik eleştirileri, CHP'nin Ortanın Solu yönelişine soldan gelen tepkiler ve nihayet TİP'in 1968 sonlarından itibaren yaşamaya başladığı ideolojik ve örgütsel kriz, ayrı başlıklar halinde ele alınacak ve Küçükömer'in tezlerinin bu konularla bağlantısı ortaya konulacaktır. Makalenin ilerleyen bölümlerinde, Küçükömer'in onbeş yıllık sessizliğinin, özellikle Türkiye siyasetinde, işçi hareketinde ve CHP Ortanın Solu hareketinde 1971 sonrasında yaşanan gelişmelerle açıklanabileceği gösterilecektir.

## 1968 Öncesinde Küçükömer

İdris Küçükömer'in Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yapısına ilişkin düşüncelerinin ve buradan kaynaklanan siyasal strateji anlayışının 1960'larda ilginç bir evrim geçirdiği gözlenebilir. Bu on yılın başlarında Küçükömer, Doğan Avcıoğlu'nun editörlüğünü yaptığı *Yön* dergisinin analizlerine oldukça yakın bir konumdadır. Söz konusu dergi bu dönemde, Türkiye'nin hızlı bir modernleşme yoluna girişini öngören bir programatik perspektifi savunurken, bu süreçte ordu, bürokrasi ve aydınları, bu programın gerçekleştirilmesinde temel toplumsal özneler olarak görmüştür (Aydınoğlu, 2007: 73-86; Atılğan, 2002).

Küçükömer'in *Yön*'ün 27 Haziran 1962 tarihli sayısında yayınlanan "Türkiye'de Temel Kararları Kim Alır?" başlıklı yazısının (Küçükömer, 2009a: 17-25), Türkiye'nin toplumsal yapısı ve siyasal dinamikleri konusunda kaleme aldığı ilk yazı olduğu söylenebilir. Bu yazıda Küçükömer, Türkiye siyasetinin temel aktörlerini, tıpkı Yöncüler gibi, "statükocular" ve "radikaller" olarak adlandırmakta ve yine tıpkı Yöncüler gibi, "statükocular"ın dayandığı kitlesel gücü, siyasetin öznesi olma olanaklarından yoksun bir kitle olarak nitelemektedir: "*Halkın yarından çoğu okuma yazma bilmez. Bunların bir kısmı için değişik imkanlardan ve onları değerlendirip seçiş yapmadan bahsedilemez. Bu kütlenin fertleri karar birimi olarak sosyal aksiyona katılamaz, diğer gruplarla ve kamu otoriteleriyle münasebetlerinde sınırlıdır. Onlar namına, çok defa, sosyal aksiyonda, sosyal fonksiyonu bir vesile ile kazanmış kimseler (köyde ağalar, kasabada eşraf) gözüktür. Bobhouse'ın dediği gibi kitle, sistemin dışında kalan, sapan veya traktör gibi bir nesne olarak kalmaktadır*" (Küçükömer, 2009a: 23). Aynı yerde Küçükömer, Köy Enstitüleri'nin, "memleketin (...) durgunluktan manalı dinamizme gitmesini istemeyen muhafazakarlar" tarafından kapatıldığını da hatırlatmaktadır. Ona göre, "*sosyal fonksiyonlara ve dolayısıyla politik iktidara muhafazakar kuvvetler yahut statükocular hakim iseler, bu gruptan veya onların temsil edildiği parlamentodan bünyesel manada kararlar beklenemez*" (Küçükömer, 2009a: 24).

Bu ifadelerden, 1960'ların başlarında onun, Türkiye'de toplumsal ve ekonomik bir değişimin öznesi olarak kimleri gördüğü açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Buna uygun olarak Küçükömer, *Yön*'ün o yıllardaki radikal muhalefeti tanımlayan ünlü "zinde kuvvetler" terimine de sahip çıkmaktadır. Bu derginin 24 Ekim 1962 tarihli sayısında, Türkiye siyasetine egemen olan partileri, Anayasanın sosyal adalet içinde kalkınma hedefini asla gerçekleştiremeyecek "motor takılmış kağnılar"a benzetirken, ülkedeki gerçek muhalefetin, "bünyesel değişim (sosyal ve ekonomik reformlar) isteyen zinde kuvvetler" olduğunu söylemektedir. Ona göre "*bu kuvvetler*

*çinde asıl kuvvet ordu ve onun yanında gençliktir*” (Küçükömer, 2009a: 33). Bu analizine ek olarak 2 Ocak 1963 tarihli *Yön* yazısında, sosyalistlerin zinde kuvvetlerin “merkezinde” sayıları gittikçe çoğalarak yer aldığını da ekleyecektir (Küçükömer, 2009a: 55).

Küçükömer’in Türkiye’nin “toplumsal ve sosyal ekonomik bünyesi” üzerine analizlerine bakıldığında, *Yön* dergisinin ilk sayısında yayınlanan *Bildirî*’de (Atılğan, 2002: 331-337) savunulan “yeni devletçilik” anlayışına oldukça yakın bir yerde durduğu gözlemlenebilir. Küçükömer’e göre söz konusu “bünye”nin iki temel unsuru vardır: “Mutlu azınlık” ve “ilkel yaşayışta büyük halk kütleleri” (Küçükömer, 2009a: 55). Bunların karşısındaki “üçüncü grup” ise, “*devletin kudretini artırmak için (...) kamu mekanizmasının, bu vatanın nimetlerinden azınlığı değil büyük halkı daha iyi faydalandırmasını*” talep etmektedir; Küçükömer bu talebi, “Atatürk’ün halkçılığı” olarak tanımlamaktadır. (Küçükömer, 2009a: 57).

Görüldüğü gibi 1960’ların ilk yarısında Küçükömer, sadece toplumsal yapının ve muhtemel gelişme yollarının analizinde değil, bu gelişmeye engel olan ya da onu yönlendirecek olan tarihsel-toplumsal güçlerin belirlenmesinde de *Yön* dergisinin genel çizgisi ile tam bir uyum içindedir. Ayrıca ilk başlarda söz konusu olan, sadece düşünsel planda bir yakınlık da değildir. Küçükömer’in, en azından Talat Aydemir’in önderliğinde gerçekleşen 22 Şubat 1962 darbe teşebbüsüne kadar, cunta hareketleriyle de ilişkisi olmuştur (Küçükömer, 2010a: 22-23).

Küçükömer, Talat Aydemir’den uzaklaştıktan sonra da *Yön* dergisinde yazmaya devam etmiştir. Ne var ki görüşlerinde, radikal bir değişiklik gözlenmez. Örneğin yukarıda zikredilen ve “zinde kuvvetler”in tarihsel rolünden söz ettiği yazısı, 22 Şubat hareketi yenilgisinin sekiz ay sonrasına (24 Ekim 1962) tekabül etmektedir. Yine “zinde kuvvetler”in “Atatürk’ün halkçılığı”nı savunduğunu hatırlatan yazısı da 2 Ocak 1963 tarihli *Yön* sayfalarında yer almıştır. Öte yanda 10 Nisan 1963 tarihinde *Yön*’de yayınlanan “Sosyal Siyasetimiz ve İnönü’nün Yeri” başlıklı yazısında da, benzer görüşleri ileri sürer. Bu yazısında, ona göre bir zamanlar “Mustafa Kemal’in halkçı devletçiliğini uygulama görevini yüklenmiş” olan İsmet İnönü, artık “Türk sosyal sistemine hakim gözükenerlerin elinde hapis” bir siyasetçidir. (Küçükömer, 2009a: 84).

Küçükömer’in İnönü üzerine yazdığı bu yazının yayınlanmasından kısa bir süre sonra, 21 Mayıs 1963’te Talat Aydemir’in ikinci darbe teşebbüsü yaşanır ve *Yön* dergisi, 5 Haziran 1963 tarihli 77. sayısının yayınlanmasının ardından kapatılır. Derginin 78. sayısı, 14 ay sonra 25 Eylül 1964’te yayınlanacaktır (Atılğan, 2002: 278). *Yön*’ün kapalı olduğu dönemde Küçükömer’in *Yeni Ufuklar* dergisinde yayınlanan bir

yazısı, onun Yöncü bakış açısını hala koruduğunu göstermektedir. “Bizim Sendikalar ve Politika” başlıklı bu yazısında, “halk egemenliği” ya da “halk böyle istiyor” tarzı sloganların bizzat halka karşı kullanılabilir araçlar haline dönüşebileceğini hatırlatmaktadır. Oysa ona göre söz konusu egemenlik, ancak belli koşulların bir araya gelmesi durumunda gerçekleşebilir: “*Tarihi gelişmenin getirdiği sosyal, politik, ekonomik kurumların baskısı ile sözünü ettiğimiz şartlar yok edilmiş ya da kısıtlanmış ise, ayrıca toplumda bu şartların sağlanması için ciddi bir çaba da görülüyorsa, halk egemenliği kimin egemenliğidir?*” (Küçükömer, 2009a: 217). Aynı yazıda Küçükömer, Mustafa Kemal'in “*Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaptıklarını ya da yapmayı planladıklarını kamuoyuna sunsa idi ne gibi sonuçlarla karşılabılırdı*” sorusunu sorar ve halk egemenliği sloganına daha dikkatli yaklaşılması gerektiğini hatırlatır: “*Böyle sonuçları, halk egemenliği ilkesine göre halkın gerçek sesi mi kabul edeceğiz? Evet, gerçekte halktan çıkan bir ses, kısıtlanmış, saptırılmış, ifade aletleri ile rahatça oynanmış ve oynanabilecek bir sestir. Evet, gerçekleşen, fakat şartlandırılmış bir halk sesi diye kabul edebiliriz onu*” (Küçükömer, 2009a: 218).

Yön'ün Eylül 1964'te yeniden yayınlanmaya başlamasından sonra, 29 Ocak 1965'e kadar Küçükömer'in bu dergide yedi yazısı daha yayınlanır.<sup>1</sup> Bu yazılarda, Türkiye'nin toplumsal-ekonomik gelişme sorunları ve bu gelişmenin aktörlerinin analizi konularında Küçükömer'in, yeni bir yaklaşım içine girdiğini gözlemek mümkün değildir. Örneğin Yön dergisindeki son yazısında bile Küçükömer, çıkarlarına aykırı politikalarına rağmen halkın Demokrat Parti ve Adalet Partisi'ni desteklemesini, “halkın şartlandırıldığı en kuvvetli delili” olarak göstermektedir (Küçükömer, 2009a: 149). Yön'deki son yazılarında belki dikkat çekebilecek bir önemli farklılık, bu yazılarda kalkınma ve uluslararası kapitalizmin Türkiye ekonomisinde yarattığı tahribat konularına ağırlık vermesi ve “iç piyasaya güvenerek girişilecek sanayileşme”yi öne çıkarışıdır (Küçükömer, 2009a: 115); ki bu yaklaşımlar da, aynı dönemde Yön'ün ABD-Türkiye ilişkileri ve “bağımsızlık” konularını öne çıkarışına denk düşmektedir.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> "Politikacılara Sunulur (1) – Egemenliğimiz ve Var Oluşumuz" (2 Ekim 1964); "Politikacılara Sunulur (2) – Ereğli, Demir Çelik kurumu ve Egemenliğimiz" (9 Ekim 1964); "Politikacılara Sunulur (3) – Dış Ticaret Büyük Soygun Yolu (1)" (23 Ekim 1964); "Politikacılara Sunulur (4) – Dış Ticaret Büyük Soygun Yolu (2)" (13 Kasım 1964); "Politikacılara Sunulur (5) – Dış Ticaret Büyük Soygun Yolu (3)" (20 Kasım 1964); "Politikacılara Sunulur (6) – Türkiye'de Çombeler", (4 Aralık 1964); "Politikacılara Sunulur (7) – Türkiye'de Hukuk Hakim Sınıfların Bir Aracı mıdır? Hukuk Sosyalizasyonu" (29 Ocak 1965) (Küçükömer, 2009a: 85-153).

<sup>2</sup> Bu konuda birkaç örnek olarak bkz. Doğan Avcıoğlu, “Milliyetçilere Sesleniş”, Yön, sayı: 78, 25 Eylül 1964, s. 3; “Yabancı Sermaye ile Kalkınma Efsanesi”, Yön, Sayı: 80, 9 Ekim 1964, s. 11-12; “Yabancı Sermaye Saltanatı”, Yön, Sayı: 92, 1 Ocak 1965, s. 16.

Sonuç olarak Küçükömer'in 1960'ların ilk yarısındaki yazılarında, *Yön*'ün büyük ölçüde katkıda bulunduğu ideolojik atmosferin şiddetli etkisi altında olduğu ve bu hareketin kavramlarıyla konuştuğu söylenebilir. Bu anlamda söz konusu dönemde onun, 1968 yılında savunmaya başlayacağı özgün tezlerin oldukça uzağında olduğu nu söylemek yanlış olmasa gerek.

### **Akşam Gazetesinde TİP Çizgisinde Yazılar (22-25 Aralık 1965)**

Küçükömer'in *Yön*'deki son yazısı ile 22-25 Aralık 1965 tarihlerinde *Akşam* gazetesinde yayınladığı “Türkiye Nereye Gidiyor?” başlıklı dizi yazısı (Küçükömer, 1989: 161-176) arasında yaklaşık bir yıl vardır. Bu anlamda onun Yöncü ideolojik atmosferden uzaklaşma sürecini bu bir yılda yaşadığı söylenebilir. Söz konusu *Akşam* gazetesi yazıları, 1989 yılında bunların yeniden basımını hazırlayan editör tarafından, “*Düzenin Yabancılaşması*”ndaki düşünceleri muştulayan ilk çalışma” olarak nitelendirilmiştir (Küçükömer, 1989: 176.) Ancak bu yargıda bir zorlama olduğu belirtilmelidir. Çünkü Küçükömer, Aralık 1965’te kaleme aldığı bu yazılarda, *Düzenin Yabancılaşması*’ndaki özgün tezlerinden oldukça farklı şeyler söylemektedir. Bu yazılarda onun esas vurgulamaya çalıştığı, 1960’ların Türkiye’sinde iktidarda bulunan Adalet Partisi’nin, kendisinden önceki CHP ve DP iktidarlarının sonuç vermemiş tarihsel denemelerini tekrara kalkıştığıdır. Bir anlamda uzun bir tarihsel dönem içinde bu üç parti de, aynı şeyi denemeye çalışmaktadır. Küçükömer bunu, Türkiye’nin son yaklaşık yarım yüzyıllık toplumsal ekonomik gelişmesine damgasını vuran bir döngüsel hareketlilikle açıklamaktadır: “*Türkiye’de önemli sayılmayacak bazı farklılara rağmen benzer olaylar dönemden döneme tekrarlanmakta; fakat bu tekrarlar (çevri "cyclique" hareketler) köklü ve tutarlı dönüşümlerin yokluğu ile bozulmamaktadır. (...) bir dönemden diğerine geçerek yapılan tekrarlar şöyle olmaktadır: Önce kapitalist yolla kalkınma istenmekte (yahut istettirilmekte), fakat bu yolla kalkınma olamadığı görülmekte; sonra devletçi olunmakta; fakat devletçilik de tarihi-ekonomik nedenlerle başarısız kalmakta ve tekrar kapitalist yol istenmekte vesaire... Bu tarihi tekrarlarda bir özellik, esas kapitalist yolla kalkınma için bekleme döneminin kısalmaya başlamasıdır*” (Küçükömer, 1989: 162).

Görüldüğü gibi Küçükömer, Türkiye’nin yakın tarihinde varlığını tespit ettiği bu tekrarlarla, bir anlamda bu süreçlere önderlik eden siyasal aktörlerin benzer tarihsel roller üstlendiklerini de hatırlatmış olmaktadır. Bu benzerlik ise, aynı aktörlere son derece farklı tarihsel misyonlar yakıştırdığı *Düzenin Yabancılaşması* analizlerinin hala uzağında olduğunu göstermektedir. Kuşkusuz bu yazılarda yer alan kimi tarihsel analizler, *Düzenin Yabancılaşması*’na temel teşkil etmiş olabilir. Ama bu analizlerin, daha sonrakiler gibi, siyasal stratejik sonuçlar çıkarılmaya olanak verebilecek nitelik-

leri yoktur. Tersine Küçükömer'in *Akşam* gazetesi yazılarında vurguladığı, -tıpkı CHP ve DP'nin bir zamanlar yaşadığı gibi- AP'nin de “*fiilen devletçiliği verimli ve tutarlı*” yürütemeyeceği ve sonunda ortaya çıkacak olan kriz durumlarının, “*geniş kitleleri kapitalist-devletçi oyununu sona erdirme bilincine iteceği*”dir (Küçükömer, 1989: 176). O anlamda Küçükömer'in bu söyledikleri, 1968 yılındaki özgün tezlerinin bir “muştulayıcısı” olmaktan çok, o sıralarda üyesi olduğu ya da yakınlaştığı Türkiye İşçi Partisi'nin “kapitalist olmayan yoldan kalkınma”yı öngören 1964 programının bir yorumlanma denemesi olarak görülmelidir.

### ***Akşam* Gazetesi Yazıları (Ekim 1968): *Düzenin Yabancılaşması*'na Doğru**

Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*'nda sergileyeceği tezlerini ilk olarak, Ekim ya da Kasım 1968'de yayınlanan, *Osmanlılarda Kapitalist Düzene Geçilemesi ve Bürokratlar ile Ortanın Solunun Gelişimi* başlıklı kitapçığında ortaya koyar (Küçükömer, 1989: 177-235). Bu kitapçık, yayınlanmasından birkaç hafta önce, onun 14-17 Ekim 1968 tarihlerinde *Akşam* gazetesinde yayınladığı yazılarda ileri sürdüğü görüşlerin -yazarın deyimiyle- “biraz geliştirilmesiyle” ortaya çıkmıştır (Küçükömer, 1989: 179).

Bu noktada, bu tarihlerde üyesi bulunduğu Türkiye İşçi Partisi yönetiminde önemli bir anlaşmazlığın çıktığı ve Küçükömer'in yaşanan tartışmalara aktif bir şekilde katıldığı da hatırlatılmalıdır. Bu tartışmalarda, teorik ve -onun *Ant* dergisindeki bir yazısında özellikle vurgulayacağı üzere (Küçükömer, 2009: 175)- programatik sorunlar öne çıkmaktadır. Bu koşullarda tarihsel bir temel üzerine oturtmaya çalıştığı özgün sınıf analizleriyle Küçükömer'in, partinin programına ve siyasal stratejik yönelişine katkıda bulunma çabası içinde olduğu söylenebilir.

TİP'in 9 Kasım 1968 tarihinde toplanan kongresinde yaptığı konuşmada Küçükömer, yeni tezlerine ilişkin bazı noktalara değinir. Bu konuşmasında, TİP genel başkanı Aybar'ın bürokrasi üzerine söylediklerini desteklediğini belirtmekte, ama onun görüşlerini zenginleştirmeye çalışmaktadır. Örneğin bürokrasi/sınıf ilişkileri üzerine şu söyledikleri, bu çabasının bir göstergesi olarak düşünülebilir: “*Bürokrat dediğimiz grup, bugün sınıf olmaya gitmektedir. (...) Kimdir bu sınıf olmaya yönelenler? Bu noktayı iki kelimeyle söyleyeceğim, ondan sonra bürokrasiden bahsedeceğim vaktin müsaadesi nispetinde. Bu bürokratik, bürokrat grup içinden sınıf olmaya yönelenler maalesef subaylardır*” (Aybar, 1988: 252-253).

## **Düzenin Yabancılaşması – Batılaşma (1969)**

Küçükömer'in TIP kongresinden birkaç ay sonra yayınlayacağı *Düzenin Yabancılaşması - Batılaşma* adlı kitabı, *Akşam* gazetesi yazıları ve FKF'nin yayınladığı söz konusu kitapçıkta ortaya atılan tezlerin bütünlüklü bir biçimde sunulması olarak tanımlanabilir. Küçükömer bu kitabında, Türkiye'nin -kökleri Osmanlı'nın son yüzyılında olan- iki önemli siyasal akımının tarihsel misyonlarını ve bunların güncel siyasetteki yerlerini tanımlamakta ve bu belirlemelerden, 1960'lar sonlarının Türkiye için siyasal sonuçlar çıkarmaktadır.

Ona göre Doğucu-İslamcı akım ve Batıcı-laik akım, Türkiye'nin yakın tarihinde belirleyici olmuş iki ana akımdır ve bunların ikisi de hala varlığını sürdürmektedir. *“Bunlar arasındaki kavga ya da sürtüşme, hem Osmanlıların son döneminde ve hem de Cumhuriyet dönemlerinde halk için bir kurtuluş getirememiştir”*. Küçükömer, bir sosyalist olarak bu iki ana akıma karşı mesafeli durduğu izlenimini verecek bu tespitin ardından şunları eklemektedir: *“Sait Halim paşa, Mehmet Akif gibi islamcılar, kendilerine ilerici denen Batılaşma yolunu seçenlere (Tanzimatçılara, Yeni Osmanlılara ya da Jön Türklere, CHP'ye vs. 'ye) göre daha tutarlı görünüyorlar ve bu bakımdan saygıdeğerdirler”*. Bu noktada Küçükömer, *“bu akımla bir doktrin çerçevesine sığdırılmak istenen geniş kitleler”*in varlığını da hatırlatmaktadır. Onun bu yaklaşımının ardında, söz konusu akımların toplumsal temellerine ilişkin analizi yatmaktadır. Küçükömer'e göre İslamcı akım, *“bazı sınıfları, daha doğrusu bazı üretim gücü sahiplerinin ideolojisini biçimlendiriyordu”* (Küçükömer, 1989: 10). “Batıcılar grubu” ise, üretim araçlarına sahip olmayan, o nedenle de üretim gücü sahipliğini sağlamlaştırıcı üst yapı kurumlarını oluşturamayacak olan aydınlardan oluşmaktaydı (Küçükömer, 1989: 11). Bu durumda da batıcı akım, iktidarda olsun, muhalefette olsun, üretici güçlerin gelişmesinin önünde bir engel olmuştur. Bu olgu, söz konusu akımın siyasal tutuculuğunun nesnel temelini oluşturur.

Küçükömer'e göre ‘içsel etkenler’le kapitalizme geçemeyen ve gelişkin Batı karşısında “batılaşma” çabaları ile gücünü korumaya çalışan Osmanlı, bir süre sonra kendisini yok edecek bir “fırtına”ya yakalanacaktır. Bu kez söz konusu olan ‘dışsal etkenlerdir: *“İçte kapitalist bir üretim biçimine geçemeyen imparatorluk, tamamen takatsiz düştüğü bir dönemde, önünde sonunda batırıcı nitelikte bir fırtınaya yakalan(mıştır). Bu fırtınanın dalgaları, delinmiş, çürümüş Osmanlı teknesinin bordasını aşarak, onu istila edecekti(r). Söz konusu fırtına;*

- a) Osmanlı üretim güçlerini tasfiye ettirici,
- b) Giderek imparatorluğu yarı sömürge haline getirici



- c) *İmparatorluğun arta kalan varlığını ancak sürdüren bir dengede tutucu,*  
d) *Nihayet yıkıcı olacaktı*” (Küçükömer, 1989: 56).

Küçükömer’e göre, Osmanlı devletinin adım adım Batı emperyalizminin denetimi altına alınma süreci, Osmanlı toplumunun üstyapısında -İslam hukuku/Avrupalı hukuk; medreseler/modern eğitim vb. gibi- “garip bir ikileşme”ye yol açıyor ve bu gelişme, etkilerini tüm toplumda hissettiriyordu (Küçükömer, 1989: 72). Öte yanda bu süreçte hem Osmanlı bürokratları arasında ideolojik denilebilecek bir ayrışma yaşanmaya başlanacak, hem de Abdülhamit’in 1890’da İslam Birliği projesini benimsemesinden sonra, bu kez batıcı bürokratlarla padişah arasında Tanzimat’tan beri var olan birliktelik ortadan kalkacaktır (Küçükömer, 1989: 73-74). Ona göre Tanzimatçı olsun, Jön Türk olsun, Osmanlı’nın Batıcı bürokratları, sınıfsal hareketlerin Batı demokrasilerinin oluşumundaki rolünü anlamamışlardı. O nedenle de Osmanlı’da özgürlük için verdikleri mücadelelerin sonuçları son derece vahim olmuştur. Söz konusu Batıcı bürokratlar, “*emperyalizm için gerekli ortamı yaratan hareketleriyle ve işbirliği yaptıkları iddia edilen iç ve dış bölücü çevrelerle, İmparatorluğun dağılmasında gerçekten tarihi bir rol oynamışlardır*” (Küçükömer, 1989: 74).

Küçükömer, yayımlandığı sırada tezinin en çarpıcı noktası olarak görülen, 20. yüzyıl Türkiye siyasetindeki ayrışmanın ideolojik tanımlanmasına gelmeden önce, söz konusu ayrışmanın, Jön Türkler arasındaki bölünmeye dayandığını söyler. Ona göre Jön Türk hareketinin Paris’te 1902 yılında topladıkları kongre, “*Osmanlı toplumunda artık iyice beliren ikileşmenin, daha doğrusu batıcı bürokratlar ile onlara karşı olan islamcı-doğucu halk cephesine dayanılarak firkalaşma eğiliminin çekirdeğini ortaya çıkarmıştır. (...) Kısaca Abdülhamit’in taktikleriyle imparatorluğu muhafaza etmek amacına karşı, Jön Türk hareketi, toplumun bölünmesinden cemiyetleşme, sonra da firkalaşma biçiminde yararlanmıştı*” (Küçükömer, 1989: 77).

Küçükömer, 1902 Paris kongresinde Jön Türkler arasında ortaya çıkan “metot” ve “doktrin” farklarına da değinir. Ona göre, Abdülhamit’i devirme konusunda aralarında tam bir uyum olan Jön Türkler, bir önemli konuda, yabancı devletlerin müdahalesini talep etme konusunda ayrı düşmekteydiler. Jön Türkler arasındaki ‘doktrin’ farklılığı ise, yine hepsinin üzerinde anlaştığı, ‘burjuva sınıfının yaratılması’ sorununa verdikleri yanıtta kaynaklanır. Merkezîyetçiler, yerli kapitalist burjuvaları devlet aracılığıyla yaratmak peşindedirler; ademi merkezîyetçiler ise, liberal görüş yanlıları olarak, devletin müdahalesine karşı çıkarlar (Küçükömer, 1989: 77-78). Bu farklılıklardan, Küçükömer’e göre, Türkiye siyasetini 1960’lı yıllara kadar belirleyecek iki akımın ilk iki örgütü ortaya çıkacaktır: “*İttihat ve Terakki Fırkası, tarihi batıcı bürokratik geleneği temsil edecekti. Hürriyet ve İtilaf ise, daha çok yine tarihi yenice-*

*ri-esnaf-ulema birliğinden doğup gelen muhalefet cephesine dayanacaktı; temsil etmeyecekti. Bu muhalefet cephesi daima ülke halkının ekseriyetine dayanmıştır. Seçim fırsatı ortaya çıktığında, halk cephesinden büyük ölçüde bu destek sağlanmıştır” (Küçükömer, 1989: 79).*

Bu değerlendirmelerin ardından Küçükömer, tarihsel nedenlerini açıklamaya giriştiği “toplum bölünmesinin zincirleme gelişimini, kurulmuş cemiyetler, fırkalar ve gruplar itibariyle” şöyle bir tabloda göstermiştir:

SOL YAN	SAG YAN
Yeniçeri- esnaf- ulema birliğinden gelen doğucu- islamcı halk cephesine dayanan:	Batıcı- laik bürokratik geleneği temsil eden:
JÖN TÜRKLERİN PRENS SABAHATTİN KANADI	JÖN TÜRKLERİN TERAKKİ VE İTTİHAD KANADI
HÜRRİYET VE İTİLAFA	İTTİHAD VE TERAKKİ (Önce cemiyet, sonra fırka)
İKİNCİ GRUP (Birinci Büyük Millet Meclisinde Müdafaai Hukuk Cemiyetinde)	BİRİNCİ GRUP (Birinci Büyük Millet Meclisinde Müdafaai Hukuk Cemiyetinde)
TERAKKİPERVER FIRKA SERBEST FIRKA	C.H. FIRKASI (PARTİSİ)
DEMOKRAT PARTİ	C.H.P.- M.B.K. (MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ)
ADALET PARTİSİ ?	C.H.P. (ORTANIN SOLU) ?

(Küçükömer, 1989: 79)

Tablonun hemen altında Küçükömer, bürokrasi kökenli kişilerin her iki yandaki partilerdeki egemen konumlarını dikkate alarak, şu hatırlatmayı yapar: “Dikkat edilirse, sağ yanda bulunan grup için temsil eden, sol yanda bulunan grup için de dayanan ifadelerini kullandım. Gerçekten her iki tarafın başında da,

*bürokratları görmek kabildir. Bu bize bürokratlararası çekişmenin onları nerelere sürüklediğini, bu çekişmelerle önceki fikirleriyle çatışan farklı fikirlere geçebileceklerini gösterir” (Küçükömer, 1989: 80).*

Küçükömer, kitabının “Son Bürokrat Paşaya Sorular ve Stratejik İp Uçları” başlıklı son bölümünde, bir iktidar gücü olarak bürokrasinin geçmiş ve gelecekteki yönelişlerini analiz eder. Bu işe girişirken önce, bürokratları iki genel kategoriye ayırır. Bir yanda, “*politik güç ile ekonomik güç arasındaki ilişkileri yeterince değerlendirme olanağını bulamayan, fakat politik iktidarda kalarak artık ürünün büyükçe bir kısmına devamlı el atmak isteyenler*” vardır. Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyette bu bürokratların önünde üç alternatif olmuştur. Bunların birincisi, “*üretim araçları sahiplerinin karşısına çıkar gözükmek*”; ikincisi, bunların emrine girerek emekçilere karşı çıkmak; üçüncüsü ise, bazı yerli üretim aracı sahibine karşı çıkarken, yabancı sermayeye -bilinçli ya da bilinçsiz- tabi olmaktır (Küçükömer, 1989: 93).

İkinci bürokrat kategorisini ise, “*politik güç ile ekonomik güç arasındaki ilişkileri grup olarak anlayanlar*” oluşturur. Bunlar için de iki yöneliş söz konusu olabilir. Birinci seçenekte, “*bürokrat grup, sadece, devamlı garantisi olmayan artık ürün elde etmekle kalmaz. Üretim aracı sahibi olmaya, bu arada kapitalist olmaya başlar. Daha doğrusu kapitalist sınıfa girmeye başlar. Bunda önemli olan tekil hareketler değil, büyük bir bürokrat grubunun sınıflaşması ya da bir (iç ya da dış) sınıfa katılmasıdır*” (Küçükömer, 1989: 94). İkinci seçenekte ise, bunun tam tersi bir yöneliş söz konusudur. Burada Küçükömer, bürokratin emekçi halk yığınlarının yanında yer alma durumundan söz etmektedir: “*Kendisini, emekçi halk yığınları ile özdeş görmeye ya da onların yandaşı olmaya başlayan bürokrat, artık yukarıda belirtilmiş anlamda bir kimse olmaktan çıkar. Eğer bu alışık gerçekleşirse, tarihi Osmanlı ve Cumhuriyet bürokratinin (sivil olsun, subay olsun) niteliğini değiştirmesi ile karşılaşmış olacağız*” (Küçükömer, 1989: 94). Küçükömer bunun ardından, “*bu kitapçıkta yapmaya çalıştığım analizle vardığım sonuçları, biraz da bu sonuncu gruba girmeye açık olan bürokratlara sunmak istiyordum*” diyerek, emekçi halka yönelebilecek bürokratlara entelektüel destekte bulunmayı, bu çalışmasının bir yan ürünü olarak gördüğünü de göstermektedir (Küçükömer, 1989: 93).

Küçükömer bundan sonra, 19. ve 20. yüzyıl bürokratlarının yukarıdaki ilk dört seçeneğe uygun yönelişlerini, Tanzimat ve Meşruiyet bürokratlarından, 27 Mayıs darbecilerine, CHP “Ortanın Solu” hareketinden, Ordu Yardımlaşma Kurumunun oluşum ve evrimine kadar, bir dizi tarihsel olgu ile açıklamaya girişir.

Küçükömer kitabını, Türkiye'nin yakın tarihi üzerine bu analizinin güncel anlamı üzerine bir yorumla sonlandırır. Ona göre “19. yüzyıl başından beri Batı Kapitalizmi, gereklikçe, batıcı-laik bürokratlar ile islamcı çerçeveye sığınmış halk kitlelerini kullanarak karşı karşıya komuştur. Bu bölme ile, Türkiye’de gerçek bir gelişimin olanaklarını kilitlemiş, hapsetmiştir. Emperyalizm şimdi aynı oyunu, solcularla islamcılar arasında oynatmanın organizasyonu peşindedir” (Küçükömer, 1989: 137). Küçükömer emperyalizmin bu oyunda, geniş halk kesimlerinin yenilik hareketlerinden duyduğu kuşkudan yararlanabileceğini hatırlatmaktadır. Türkiye’de pek çok yenilik “halkın kendini savunmak için sarıldığı bazı şeyleri elinden alıp götürmüştür. Bu sebeple 'büyük halk kitleleri, doğru ya da yanlış gelen yenilikleri, kökü kendisi dışında kabul edip kuşku ile karşılayacaktır'. İşte bu tarihi olarak adeta müesseseseleşmiş 'tutum, kuşku, bir yenilik ifade eden sosyalizm karşısında da kendisini gösterecektir'. Bu ise emperyalizm tarafından kullanılmak istenecektir. Emperyalizm son defa, solcularla halk tabanını bağdaşmaz kamplar olarak karşı karşıya getirerek, Türkiye’yi, istediği gibi politik, ekonomik, militer, eğitim modelleriyle koşullamaya devam etmekle, milletimiz üzerine istirmar ambargosunu temelli bir biçimde koymak yolunu aramaktadır” (Küçükömer, 1989: 138-139).

Kitabın son paragraflarında Küçükömer, ekonomiyi çıkmaza sokan AP’ye karşı yeni bir denge arayışının ortaya çıktığını, bunun da bürokratik güçleri yenden ön plana çıkardığını hatırlatmaktadır. Ona göre, Türkiye’de “sanayileşme alanında, yabancı sermaye - yerli sermaye - bürokrat ilişkileri (...), adeta bir koalisyon olarak geliştiril(miştir)”; şimdi bu koalisyonun politik alanda sağlanması hesabı yapılmaktadır. Söz konusu koalisyonun gerekliliğini ortaya koyan ise, “ortanın solunda son bürokrat İ. Paşa”dır. Küçükömer’in aynı yerde, birkaç yıl içinde Ortanın Solu hareketinin kaderine damgasını vuracak olan CHP genel sekreteri Ecevit’i bu gelişmenin dışında tuttuğu ve onu, “bu tarihi oyunun dışında yalnız bir adam” olarak nitelediği görülmektedir (Küçükömer, 1989: 155).

### **Ant Dergisi Yazıları (Kasım 1968-Eylül 1969)**

*Düzenin Yabancılaşması'nın*, güncel sorunlara ve solun stratejik yönelişlerine ilişkin olarak iki şey yapmaya çalıştığı söylenebilir: Birinci olarak, o dönemin Türkiye solunda etkili olduğunu düşündüğü, Türkiye tarihi ve siyasetini, “ilerici laik” ve “gerici İslamcı” kavramları ile okunmasına karşı çıkmak; ikinci olarak da, CHP ve onun Ortanın Solu hareketinin, bürokrat hareketin tarihsel misyonunun bir devamı olduğunu göstermeye çalışmak. Küçükömer, 1968 sonlarından itibaren

16 Eylül 1969 tarihine kadar *Ant* dergisinde yayınlanan yazılarında, yine bu iki temel konu üzerinde duracaktır.

TİP içindeki tartışmalara bir katkı anlamında kaleme aldığı “TİP’in Programı Değişmelidir” başlıklı yazısında, CHP’nin belirlediği laik-İslamcı üstyapı çatışması nedeniyle, modern Türkiye’de bir emekçi sınıf hareketinin doğuşunun engellenmekte olduğunu, ayrıca bu çelişkinin yarattığı -27 Mayıs 1960 ihtilali türünden- patlamaların da Türkiye’de üretim güçlerinin gelişmesi önüne engeller koyduğunu iddia etmektedir (Küçükömer, 2009a: 179). 22 Nisan 1969 tarihli “Paşa’nın ve Amerika’nın Oyunları” başlıklı yazısında ise, 1965 seçimlerinde TİP’in parlamentoya 15 milletvekili sokmasına olanak vermiş olan Milli Bakiye seçim sisteminin kaldırılmasından sorumlu olarak İsmet İnönü’yü göstermektedir (Küçükömer, 2009b: 70). Küçükömer, seçim sistemindeki bu değişikliğin TİP’in o sıralarda yaşamakta olduğu iç çatışmaların en büyük nedeni olduğunu da hatırlatmakta, böylelikle İsmet İnönü’yü, TİP içindeki çatışmaların bile sorumlusu olarak göstermektedir (Küçükömer, 2009b: 71). Ancak Küçükömer’in bu yazılarında, bu iddialı değerlendirmesini kanıtlama çabası içine girmediği de görülür.

3 Haziran 1969 tarihli “CHP Kendisine Karşı mı?” başlıklı yazısında, oldukça seyrek değindiği bir konuya, dönemin “cuntacı”larındaki “aydın-bürokrat egemenliği” anlayışına yönelik olarak Ecevit’in yaptığı eleştirilere değinmektedir. O tarihlerde CHP genel sekreterinin cuntacılığa karşı çıkışı dikkat çekicidir. Ecevit düzen değişikliği isteyen solda, “aydın-bürokrat egemenliğine taraftar olanlar” ve “halk egemenliğine taraftar olanlar” şeklinde bir ayırım olduğunu belirtmekte ve CHP’nin bu ikinci kesimde yer alması gerektiğini vurgulamaktadır. Doğal olarak CHP genel sekreteri olan Ecevit’in bu yaklaşımı, Küçükömer için açıklama gerektiren bir durumu ifade etmektedir. Küçükömer, o tarihten birkaç ay önce Ecevit ile ilgili olarak yaptığı “yalnız bir adam” nitelemesinin, muhtemelen bu olguyu açıklamada yeterli olmadığını hissetmiş olmalıdır. Bunun bir ifadesi olarak da İnönü ve Ecevit’e, iddia ettikleri türde bir halkçılığın gerçekleştirilmesinde kullanacakları araçların neler olduğunu sorar. Ona göre CHP, “Türkiye’nin kurtuluşu meselesini sınıfsal açıdan” koyamamaktadır. Oysa ancak bunu yapabilirse bu parti devrimciliğe yönelebilecektir: “*Bu ise, kökleriyle bağlı olduğu bürokrasiye karşı çıkmakla olur. Yoksa sadece, kendilerinin 'aşırı bürokrat', bizim romantik dediğimiz gruba karşı çıkmakla olmaz!*” (Küçükömer, 2009b: 94)

Küçükömer, 22 Haziran 1969 tarihli ve “Stratejik Kördüğüm ve CHP” yazısında, İnönü ve Ecevit ile radikal cuntacı eğilimler arasındaki anlaşmazlığın sanıldığı kadar önemli olmadığını, Ecevit’in “bürokrat-halk çelişkisi” üzerine söy-

lediklerinin fazla ciddiye alınamayacağını hatırlatmaktadır. Ona göre söz konusu anlaşmazlık şundan ibarettir: “*Bürokrasi ahtapotu aynada fazla oynak bir kolunu görmekte, onu hizaya getirmeye çalışmaktadır. İktidara ortak bu güçler, ne metodu kullanırlarsa kullansınlar, mayaları aynıdır. İktidarı paylaşır halledirler. (...) Fakat hükümeti de paylaşmak istiyorlar. Bürokrasi hükümeti kaybetmişti. Bunu geri istiyor, Paşa bu geri almada kendi usulünü anlamayan aceleci evlatlarını çocuk gibi azarlıyor*” (Küçükömer, 2009b: 108).

### **Küçükömer'in Tezlerinin Politik Anlamı Üzerine Gözlemler**

1968 sonlarından itibaren savunmaya başladığı bu özgün tezler, elbette ki bir düşünce insanı olarak Küçükömer'in entelektüel evriminde yeni bir aşamaya tekabül etmektedir. 1960'ların ortalarına kadar, Türkiye'nin hızlı bir modernleşme ve kalkınma yoluna girmesinde, asker-sivil elitlerin belirleyiciliğine inanan Küçükömer, aynı on yılın sonunda, aynı elitlerin Türkiye'de tarihsel olarak tutucu bir rol oynadıklarını ve dolayısıyla ilerleme önünde engel oluşturduklarını iddia eden bir tez geliştirmiştir. Küçükömer'in 1960'lı yıllarda içinde yaşadığı entelektüel ve siyasal ortamın daha dakik bir analizi, onun görüşlerindeki evrimi ve ulaştığı sonuçların siyasal anlamının daha iyi kavranmasına yardımcı olabilir. Unutmamak gerekir ki Küçükömer, sadece bir akademisyen ya da düşünce insanı değildir. Siyasal uğraşa büyük önem vermektedir, sosyalist bir partinin üyesidir, hatta kısa bir dönem o partide yöneticilik de yapmıştır; o anlamda bir bilim insanı olmanın ötesinde, kelimenin soylu anlamında bir siyasetçi olduğu da söylenebilir. O nedenle de, onun 1960'lı yıllarda yaşadığı entelektüel evrimi, içinde bulunduğu genel olarak sol ve özel olarak da TİP ortamının evrimini dikkate alarak açıklamak gerekir. Bu açıdan bakıldığında ise, özellikle 1960'ların ikinci yarısında solda ve özellikle de Küçükömer'in üyesi olduğu TİP'te yaşanan tartışmalar dikkate alınmalıdır. Bu sayede, onun özgün tezlerinin, söz konusu tartışmalar bağlamındaki yeri çok daha iyi bir şekilde tespit edilebilir.

1960'ların ikinci yarısında Türkiye solunda, üç büyük tartışma yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, 1967 yazı ve sonbaharında *Yön* sayfalarında yer alan “TİP Tartışmaları”; ikincisi, Kasım 1967'de yayın hayatına başlayan *Türk Solu* dergisinin temsil ettiği Milli Demokratik Devrim (MDD) Hareketi ile TİP arasında yaşanan tartışma; üçüncüsü ise, 1968-69 yıllarında TİP yönetiminde gerçekleşen

Aybar ve Boran kanatları arasındaki tartışmadır.<sup>3</sup> Bunların yanı sıra, 1965 seçimlerinin hemen öncesinde CHP'nin “ortanın solunda” olduğunu ileri sürmesi de, sadece CHP dünyasını değil, tüm sol ortamı farklı nedenlerle ilgilendiren bir olgu olarak öne çıkmıştır. O nedenle “Ortanın Solu” hareketine solun tepkilerini de, Küçükömer'in tezlerinin oluştuğu ortam içinde gözlenmesi gereken olgulardan birisi olarak ele almak gerekir.

Küçükömer'in bu tartışma ve olgular karşısındaki somut konumuna ilişkin olarak ise şunlar söylenebilir. Küçükömer, *Yön* sayfalarında yer alan “TİP Tartışmaları”nı ve *Türk Solu*'nun (MDD'nin) TİP'e yönelik eleştirilerini bir TİP üyesi olarak muhakkak ki izlemiş olmalıdır. Yine Ortanın Solu olayının da, Küçükömer'in üzerine dikkatle eğildiği bir olgu olduğunu düşünmemiz gerekir. Unutmamak gerekir ki Ortanın Solu, onun *Yön*'den TİP'e doğru evrim gösterdiği bir sırada ortaya çıkmıştır; ve takip eden süreçte CHP, TİP tarafından önemli bir siyasal rakip olarak görülmüştür. Öte yanda Küçükömer 1968 sonbaharında TİP yönetiminde ortaya çıkan tartışmalara aktif bir şekilde katılmış; ardından da gerek Düzenin Yabancılaşması'nın yayınlanması, gerekse *Ant* dergisinde yayınladığı makalelerle, sol ortamda Eylül 1969'a kadar aktif bir entelektüel çaba göstermiştir.

### ***Yön*'de “TİP Tartışmaları” (Haziran-Eylül 1966)**

Bu tartışmalar, *Yön*'ün 17 Haziran 1966 tarihli sayısında, Doğan Avcıoğlu'nun “TİP'e Dair” başlıklı yazısı ile başlar. Bu noktada, Avcıoğlu'nun TİP üzerine tartışma çağrısını yaptığı koşulların sol açısından ifade ettiği anlam üzerine birkaç şey söylemek gerekli olabilir. Bu tarihte TİP, yaklaşık sekiz aydır parlamentoda grubu olan bir partidir. Bir başka ifadeyle TİP, o güne dek Türkiye'de hiçbir sol partinin yapamadığını yapmış, yani Türkiye siyasetinin yeni aktörü olarak meşruluk kazanma sürecini başarıyla tamamlamıştır. Öte yanda aynı parti, 1966'nın sonbaharında büyük kongresini toplayacaktır. Bu koşullarda Yöncüler, TİP üzerine bir tartışmayı, genel olarak sol ortamdaki etkilerini artırmak için bir olanak olarak düşünmüş olabilirler.

Tartışmayı başlatan yazısında Avcıoğlu, TİP'i özellikle siyasal strateji ve ittifaklar konusunda eleştirmektedir. Ona göre “*TİP, bir yandan anti-emperyalist mücadeleyi 1 numaralı mesele sayarken, öte yandan klasik bir proleter-burjuva*

<sup>3</sup> Bu tartışmaların ayrıntılı bir değerlendirilmesi için şu çalışmalarına bakılabilir. *Türkiye Solu (1960-1980)*, Versus Yayınları, İstanbul, 2007; *Sol Hakkında Her Şey mi?*, Versus Yayınları, İstanbul, 2008.

*mücadelesinin sloganlarını ön plana çıkararak güçleri dağıtmakta ve zayıflatmaktadır. Başka bir deyişle, TİP, aynı anda iki meydan muharebesi vermekte, üstelik ikinci muharebe yüzünden, ilk muharebeye hazır güçlerin azalmasına yol açmaktadır”* (Aydınöglü, 2007: 111). Bu söyledikleriyle Avcıoğlu, daha sonra MDD hareketinin başlatacağı -TİP'in “Sosyalist Devrim” tezine karşı- “Milli Demokratik Devrim” tezi tartışmasını yürütüyor gibidir. Ancak Milli Demokratik Devrim tezinin, Stalinci Marksist geleneğin bir tezi olduğu dikkate alındığında, Avcıoğlu'nun bu söylediklerinin ideolojik anlamı üzerine bir hatırlatma yapmak önemli gözükmemekte. Şöyle ki, MDD'cilerin tersine Avcıoğlu, Stalinci Marksist gelenekten gelmemektedir. Marksist anlamda, yani kapitalizmin ortadan kaldırılmasını hedefleyen bir sosyalizm anlayışına uzaktır. O nedenle de onun TİP'e eleştirilerini, bu partinin, “asker sivil aydın zümre”nin tarihsel misyonunu göremeyişine yönelik olarak yaptığı söylenebilir. Yöncüler, “asker sivil aydın zümre”nin yeni bir Türkiye'nin kuruluşundaki merkezi rolünü öne çıkarırlarken, TİP, işçi sınıfının temel ve öncü güç olması gerektiğinde ısrar etmektedir.

*Yön* sayfalarında yer alan “TİP Tartışmaları”na katılan TKP gelenekli komünistlerin arasında, daha sonra MDD hareketine önderlik edecek olan Mihri Belli özellikle dikkat çeker. Belli, 5 Ağustos 1966'da *Yön*'de yayınlanan “Demokratik Devrim: Kime Karşı, Kimle Birlikte” başlıklı yazısında, Türkiye'nin o dönemde içinde bulunduğu gelişme aşamasına uygun devrimin, sosyalist değil, demokratik devrim olduğunu vurgular ve bu devrimi gerçekleştirecek güçler arasında gördüğü “asker sivil aydın zümre”yi ayrı bir başlık altında inceleyerek, bu kesimle güç birliğinin önemini sosyalistlere hatırlatır (Belli, 1970: 16). Belli, her ne kadar işçi sınıfının uzun vadeli hedefinin sosyalizm olduğunu belirtmiş de olsa, “asker sivil aydın zümre” ile güç birliği konusuna yaptığı vurgu ve bu konuda TİP yöneticilerine yönelttiği şiddetli eleştiriler nedeni ile Yöncülere yaklaşmaktadır. Bu noktada TİP'lilerin *Yön*'deki tartışmaya doğrudan katılmadıkları dikkate alındığında, bu tarihte gerek Yöncülerin gerekse eski TKP'lilerin, solun entelektüel ortamında TİP'in etkinliğini geriletme konusunda önemli bir ilerleme kaydettikleri söylenebilir.

Eski bir Yöncü olan Küçükömer'in, *Yön*'deki “TİP Tartışmaları” sırasında, solun siyasal stratejisi ve siyasal ittifaklar sorunu üzerine hangi görüşleri savunduğu bilinmemektedir. Ancak şurası da açık ki, Küçükömer *Yön*'deki son yazısını, bu tartışmaların başladığı tarihten bir buçuk yıl önce yazmıştır. Bunun ardından, onun siyasal içerikli ilk yazısı, bir yazı dizisi olarak, yaklaşık bir yıl aradan sonra 22-25 Aralık 1965 tarihlerinde *Akşam* gazetesinde yayınlanır. Bu yazılar, onun artık bir süredir TİP çizgisinde olduğunu göstermektedir. Bu açıdan



Küçükömer'in, *Yön* sayfalarındaki tartışmalar sırasında Yöncülerin ya da Mihri Belli'nin tezlerine herhangi bir yakınlık duymadığını tahmin etmek zor olmasa gerek.

### ***Türk Solu* Dergisi (Kasım 1967): Eski TKP'lilerin TİP'e Aktif Muhalefetleri**

Solun bu dönemde yaşadığı ikinci büyük tartışma, eski TKP'lilerin yönettiği *Türk Solu* dergisinin Kasım 1967'de yayın hayatına başlaması ile gündeme gelir. Bu dergiye ağırlıklı olarak Mihri Belli, Reşat Fuat Baraner, Şevki Akşit gibi, TKP'nin 1950'lerin başlarındaki yeniden örgütlenmesine girişen komünistler öncülük etmektedir (Belli, 1989: 344-345). *Türk Solu* dergisi aracılığıyla bu eski TKP'liler, Belli'nin daha önce *Yön* sayfalarında ortaya koyduğu devrimin niteliği, devrimci strateji ve siyasal ittifaklar konularında, TİP'e yönelik eleştirilerini daha da yoğunlaştıracaklardır. Bu süreçte *Türk Solu* dergisi, eski komünistlerin önderliğini yaptığı Milli Demokratik Devrim hareketinin doğuşuna da ortam hazırlayacaktır.

MDD hareketi, 20. yüzyılda az gelişmiş ülkelerdeki komünist partilerin ısrarla savunduğu bir program ve siyasal ittifak anlayışını savunmaktadır. Buna göre, Türkiye gibi “emperyalizme bağımlı”, feodal kalıntıları hala barındıran ve henüz sanayileşmemiş bir ülkede hedeflenmesi gereken devrim, demokratik devrimdir. Bu devrim, bağımsızlığı, feodal kalıntıların tasfiyesini, milli ve devrimci güçlerin iktidarını hedeflemektedir. Sosyalist devrim, ancak bu demokratik devrimin zafere ulaşmasından sonra gündeme gelecektir (Belli, 1970: 200-230). Bu devrim perspektifine göre işçi sınıfı, toplumun milli ve demokratik sınıf ve tabakalarıyla ittifak kurmak zorundadır. Bu sınıf ve tabakalar, yarı-proleterler, yoksul köylülük, küçük burjuvazi, “asker sivil aydın zümre” ve milli burjuvazidir (Belli, 1970: 231-258).

Ancak bu noktada MDD hareketinin bu sınıfsal ittifak içinde “asker sivil aydın zümre”ye özel bir önem verdiğini özellikle vurgulamakta yarar var. 1960'lar Türkiye'sinde ordu-içi siyasal kaynaşmalar ve Kemalist reformcu cunta hareketlerinin varlığı, MDD'ciler için, bu hareketlerle ittifakı stratejilerinin önemli bir bileşeni haline getirmiştir. O derece ki, MDD hareketini oluşturacak olan *Türk Solu* dergisinin yazar kadroları arasında, sadece eski TKP'liler değil, 27 Mayıs 1960 ihtilalinin hazırlıklarına katılmış emekli subaylar ve Yöncü çizgiye bağlılıklarını sürdüren gazeteciler de bulunmaktadır (Aydınoglu, 2007: 149). Ancak tekrar belirtmek gerekir ki, MDD'nin bu yaklaşımında herhangi bir özgünlük bulunmamaktadır. MDD hareketinin 1960'ların ikinci yarısında savunduğu bu perspektif ve

devrimci ittifak şeması, 20. yüzyılda, Endonezya'dan Irak'a, Suriye'den Mısır'a, Brezilya'dan Bolivya'ya kadar dünyanın pek çok geri kalmış ülkesinin komünist partileri tarafından savunulmaktadır. MDD hareketi sadece, bu perspektif ve şemayı, ordu içi siyasal hareketliliklerin şiddetlendiği 1960'lar Türkiye'sinin gerçekliğine uyarlamaya çalışmaktadır (Aydınöglü, 2007: 161-167).

MDD hareketinin TİP üzerindeki etkisi konusuna gelince, bu etkinin oldukça orantısız bir biçimde gerçekleştiği belirtilmelidir. MDD hareketi, bir avuç eski TKP'linin bir dergi faaliyeti olarak doğmuştur. O sırada bu hareketin eleştiri oklarını yönelttiği TİP ise, yaklaşık onbin üyesi, ülke çapında yaygın bir örgütlenmesi ve parlamentoda grubu bulunan bir partidir. O açıdan ilk bakışta *Türk Solu* dergisini de, ondan birkaç ay önce, bir başka eski TKP üyesi olan Hikmet Kıvılcımlı'nın çıkardığı *Sosyalist* dergisinin akıbetinin beklediği düşünülebilirdi. Kıvılcımlı'nın dergisi de, TİP'in eleştirisine merkezi bir yer vermiş, ancak Ocak 1967'de yayın hayatına başlayan bu dergi, aynı yılın Haziran ayında kapanmıştır. Oysa *Türk Solu*'nun TİP'e yönelik eleştirileri, parti kadroları üzerinde, *Yön* tartışmalarının yarattığından çok daha büyük bir etki yaratacak ve kısa bir süre sonra bu dergi, TİP içinde güçlü MDD'ci muhalefetin yayın organı haline gelecektir. TİP yöneticilerinin *Türk Solu*'nun eleştirilerini görmezden gelmesine, onunla doğrudan tartışmaya girmemesine rağmen MDD'ci analizler, TİP kadroları üzerinde hızla etkili olmuştur.

Yukarıda da hatırlatıldığı üzere, MDD hareketinin TİP'e yönelik eleştirileri, aynı zamanda Marksizmin Stalinci versiyonunun sol ortamda açık bir biçimde tartışılmaya başlanması anlamına da gelecektir. Bir başka ifadeyle MDD hareketi, kendi içinde bütünlüğü olan, çeşitli ülkelerin komünist parti deneyleriyle zenginleşmiş bir teorik temel üzerine oturmaktadır. Oysa o tarihe kadar TİP'in savunduğu görüşlerin oldukça eklektik bir teorik temeli vardır. TİP'in birikimine katkıda bulunan sol aydınlar, Marksizm'den ve sosyal demokrasiden olduğu gibi, üçüncü dünya milliyetçiliğinden de etkilenmişlerdir. 1960'ların ortalarına gelindiğinde TİP'in sınırlı teorik literatürünün, bu kaynaklardan herhangi biri tarafından belirlendiğini söylemek mümkün değildir. Bu alanda eğitim çalışmaları ya da tartışma eğilimi de mevcut değildir. Bu ise, partinin teorik görüşlerindeki eklektizmi artırmaktadır. Bu koşullarda MDD hareketinin Stalinci Marksizm'inin TİP kadroları üzerinde etki yaratmaya başlaması, TİP önderliği için, teorik konularda net pozisyon alma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. MDD eleştirilerinin dayandığı Stalinci Marksizm'in bütünlüklü teorik yapısı ve bu hareketin TİP'e yönelik eleştirilerinde diğer komünist partilerin deneylerine atıfta bulunması, kısa bir süre içinde TİP üyelerini etkileyecektir. Bu süreçte TİP'in özellikle genç kadroları arasında hızlı

bir şekilde MDD'ye yönelik gözlenecektir. TİP'in gençlik örgütlenmesi olarak kurulan Fikir Kulüpleri Federasyonunda MDD'ci gençlerin güç kazanması, bu sürecin bir göstergesi olarak görülebilir (Aydınöglü, 2008: 328-329). MDD çizgisine karşı çıkanlar ise, özellikle Çekoslovakya'nın işgali ardından parti içinde ortaya çıkan krizde, kendi içlerinde ikiye ayrılacaklardır. Bir yanda Aybar “hürriyetçi sosyalizm” anlayışını geliştirecek, diğer yanda ise, Boran ve Aren önderliğindeki kanat, Sovyet tezlerine yakın bir Marksist anlayışın savunmasına doğru hızla evrilecektir (Aydınöglü, 2007: 201-208).

Bu gelişmeler, TİP içinde teorik bir yenilenme ihtiyacını artıracaktır. Doğal olarak bu ihtiyacın, TİP'in o dönemde önde gelen entelektüellerinden birisi olan Küçükömer üzerinde motive edici bir etki yarattığı ve onu siyasal amaçlı teorik sorgulamalara yönlendirdiği düşünülebilir.

### **1968 Sonlarına Doğru TİP Yönetiminde İdeolojik Ayrılıklar**

Bu konuyu ele alan pek çok yerde, 1968 sonlarında TİP genel başkanı Aybar ile partinin diğer önde gelen iki yöneticisi Boran ve Aren arasındaki ideolojik ayrılıkta, Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği ve diğer Varşova Paktı üyesi ülkelerin birlikleri tarafından işgal edilmesinin önemli bir etkisi olduğu iddia edilir. Kuşkusuz söz konusu ideolojik ayrılık, o dönemde büyük sarsıntılara yol açan bu olaydan bağımsız düşünülemez. Gerçekten de işgalin hemen ertesinde TİP Genel Başkanı Aybar, Sovyetler'in ve müttefiklerinin Çekoslovakya'nın milli bağımsızlığına bu saldırısını en şiddetli terimlerle protesto etmiştir. Bir süre sonra ise, Aybar'ın Sovyetler'e yönelik bu eleştirileri, başta Boran ve Aren olmak üzere bazı TİP yöneticisi ve üyelerinden tepki görür. Bunun ardından gelen süreçte ise, TİP içinde, bir olağan ve bir olağanüstü kongrenin gündemlerini belirleyen ve Ekim 1970'te toplanan son (dördüncü) büyük kongresinde nihayet bulacak olan bir ideolojik tartışma ve mücadele başlayacaktır.

Bu tartışmanın bir yanında Aybar vardır. Sovyetler'in Çekoslovakya işgalini en şiddetli terimlerle eleştiren Aybar, bir süre sonra bu konuyu Sovyet tipi sosyalizm anlayışının eleştirisine götürecektir, oradan “ceberrut (ya da bürokratik) sosyalizm”e karşı “hürriyetçi sosyalizm” anlayışına varacaktır. Aybar'ın bu sırada “bürokratik sosyalizm”e karşı geliştirdiği görüşlerinin, onu Türkiye'nin yakın tarihi üzerine İdris Küçükömer'in o sıralarda savunmaya başladığı özgün tezlerine yakınlaştırdığı söylenebilir. Örneğin Aybar bu sırada, sadece Demokrat Parti'nin 1950 seçim zaferinde değil, 1961 Temmuz'unda 27 Mayıs Anayasası referandumuna yüzde 40 oranında “hayır” denilmesinde bile siyasal olumluluk gördüğünü

vurgulamaktadır. Aybar'a göre halk, Demokrat Parti'yi iktidara getirirken “Osmanlı tipi ceberrut devlet”e, 1961 Anayasası'na “yüzde kırk oranında hayır” derken ise “bürokrat burjuvazi”ye karşı çıkmaktadır (Sargın, 2001b: 728).

Aybar'a muhalefet eden Boran ve Aren ise, Aybar'ın yeni bir sosyalizm yorumu yapmaya kalkıştığını, böyle yaparak sosyalizmin evrensel tanımına aykırı davrandığını söylerler. Ancak yakından incelendiğinde görülür ki esas anlaşmazlık, partinin daha önce yeterince tartışıp bir sonuca ulaştırmadığı temel program ve siyasal strateji sorunlarının, MDD eleştirileri şartlarında belirlenme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. TİP önderleri bu ihtiyaca cevap vermeye kalktıklarında ise, aralarında ciddi ayrılıklar çıkacaktır. Bir başka ifadeyle MDD'nin Stalinci Marksizm'i Türkiye solunda belirli bir çekicilik kazanınca, TİP kendisini bu harekete göre yeniden tanımlama ihtiyacı içine girmiştir. Bu tanımlama sürecinde Aybar söz konusu Marksizm yorumunun muhalifi olarak ortaya çıkarken, Boran ve Aren ise -kısmen demokratik devrim stratejisi konusu hariç- Stalinci Marksizm'in belli başlı tezlerini kabul etme süreci içine hızla gireceklerdir (Aydınoglu, 2007: 201-208). Küçükömer ise bu süreçte, partide son anlaşmazlıklar sırasında öne çıkan farklı görüşlerin bir sentezinin yapılabileceği görüşündedir. TİP'in Kasım 1968 kongresinde yaptığı konuşmada, partinin şimdi parti olmaya başladığını, parti içi demokrasinin gerçekleştiğini söyleyerek, söz konusu ideolojik tartışmayı çok iyimser terimlerle tanımlamaya çalışmaktadır (Sargın, 2001b: 723).

## Ortanın Solu Hareketi ve Türkiye Solu

CHP'nin, 1965 seçimleri öncesinde "ortanın solu"nda olduğunu beyan etmesi ve bu isimle anılan hareketin 1970'lerin başlarına kadar CHP içindeki çatışmaların esas aktörü olması, doğal olarak solun ve özel olarak da TİP'in dikkatle izlediği bir olgu olmuştur. Bu gelişmenin ilk aşamalarında TİP'in, CHP içindeki bu gelişmeye partiler arası rekabet açısından değil, tersine bir siyasal ittifak sorunu olarak olumlu baktığı söylenebilir. Örneğin partinin önde gelen aydınlarından biri olan Aren, 1965 genel seçimlerinden önce, CHP ile TİP'in bir koalisyon hükümeti oluşturma ihtimalinden -CHP'nin adını anmadan- şu terimlerle söz etmektedir: “*Şartlar gerekli kılırsa elbet koalisyona gidilebilir. Koalisyon TİP'e yakın olan partilerle ve belirli konularda sarıh anlaşmaya vararak yapılabilir. Bu şartlar ne olabilir? Bir defa bugün başlamış ve bağımsız bir dış politikaya yönelmiş olan tutum sürdürülmeli, tek taraflı dostluktan çok taraflı dostluklara geçilmelidir. Dış politikada bağımsızlığı amaç edinmiş bir tutum esastır. İç politikada ise, TİP programı emekten yana bir devletçiliği öngörmektedir. (...) Koalisyon elbette ki karşılıklı fedakarlıkları gerektirir. Ama fedakarlık, sosyal adalet ve kalkınma yö-*

nünde ileri bir gidişi sağladığı ölçüde anlam taşır. Ancak bu anlamda fedakarlıklara hazırız” (Aydınoğlu, 2007: 107).

Ne var ki bu yaklaşım, 1965 genel seçimlerinin ertesinde yavaş yavaş geriye itilecektir. Seçimlerde elde edilen yüzde 3'lük oy oranı, TİP'li çevrelerde genel bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu koşullarda TİP içinde, “ortanın solunda” bir CHP'yi, bir ittifak unsuru olarak değil, daha çok bir siyasal rakip olarak gören bir eğilim de ortaya çıkmaya başlar. Örneğin Boran'a göre “gerçekten CHP'de ne yeni bir hamle, ne de sola açılış vardır, aksine solu önleme çabası vardır” (Sargin, 2001a: 378). Bu süreçte TİP'te CHP'ye yönelik yaklaşımın, onu potansiyel müttefik olarak görmekle, ciddi bir siyasal rakip olarak görme arasında gidip geldiği söylenebilir.

TİP'in Ortanın Solu hareketine yönelik bu ikircikli tavrı, CHP'nin 1967 yılında yaşadığı bölünme sırasında da kendisini gösterir. Ortanın Solu politikalarının tartışıldığı bu CHP kongresinin sonunda, aralarında 47 milletvekili ve senatörün de bulunduğu bir grup partili CHP'den ayrılmış ve Güven Partisi (GP) adlı yeni bir parti kurmuşlardır. Bu gelişme üzerine TİP'e yakın *Ant* dergisinde Ortanın Solu hareketi, “soldaki oyları çekmek ve sol gelişmeyi yozlaştırarak küçük tavizler karşılığında egemen sınıfların çıkarlarını bir süre daha devam ettirmek hesabına dayanan” bir hareket olarak tanımlanır. Ama aynı yazı, sosyalistlerin CHP'den yine umutları olduğunu belirten şu cümlelerle sona ermektedir: “Ard hesapları ne olursa olsun, taze kan aşılana CHP, faşist teşebbüslere karşı anayasa cephesinde sağlam şekilde saf tuttuğu, emperyalizme ve faşizme karşı emekçi kitlelerin kavgasını desteklediği sürece, tarihi bir rol oynamış olacaktır” (Özgül, 2 Mayıs 1967: 3).

TİP'in 1965 seçimlerinin ardından parlamentoda grup kurabilmesine olanak veren Milli Bakiye seçim sistemi, 1960'ların ikinci yarısında, TİP'in CHP'ye yönelik olumsuz değerlendirmelerine konu olacaktır. Söz konusu sistem, partilerin ülke çapında aldıkları oy oranına göre milletvekili çıkarmalarına olanak vermektedir. Bu yasa, CHP lideri İsmet İnönü'nün başında bulunduğu koalisyon hükümeti düşürülmeden bir ay kadar önce, 23 Ocak 1965 tarihinde çıkarılmıştır. CHP'nin bu yasayı çıkartmaktaki temel amacı, küçük partilere parlamentoda daha fazla temsil olanağını sağlamak ve böylelikle 1965 seçimlerinden sonra, AP'nin tek başına iktidar olmasını önlemektir (Aren, 1993: 99). Ancak bu seçimlerde AP'nin yüzde elliden fazla oy alması, tek başına iktidara gelmesine olanak vermiş, Milli Bakiye sistemi uygulamasının en önemli sonucu ise, bu sayede 15 milletvekili çıkaran TİP'in parlamentoda grup kurabilmesi olmuştur. AP, 1966 yılında seçim

sistemini değiştirmek için harekete geçmiş, ancak başta CHP olmak üzere, muhalefet partilerinin direnişi üzerine geri adım atmıştır. AP, 1968'in hemen başında bu konuyu yeniden gündeme getirecek ve bu kez CHP'nin onayını almaya çalışacaktır. O sıralarda sol çevrelerde, TİP'in gelişmesinden duyduğu kaygı nedeniyle CHP'nin seçim sisteminin değiştirilmesine olumlu baktığı dile getirilmiştir. *Ant* dergisinin göre “*Türkiye İşçi Partisi'nin gelişmesini önlemek hesabına prensip anlaşmasına varıldıktan sonra, 1968 yılında ortanın solunda görünen CHP'nin, TİP'e karşı hazırlanacak yeni tertiplerde de AP ile işbirliği yaptığını görmek sürpriz olmayacaktır*” (*Ant*, 2 Ocak 1968: 3).

Oysa bu tarihte CHP'nin oy kaybetme konusunda TİP'ten fazla bir korkusunun olması mümkün değildir. TİP, hızla büyüyen bir siyasi parti izlenimini vermemektedir. CHP'yi bu konuda olsa olsa, Nisan 1967'de toplanan olağanüstü kongresindeki bölünme sonucu doğan Güven Partisi'nin rahatsız ettiği düşünülebilir. Bu kongrede Ortanın Solu eğiliminin üste çıkması ve Bülent Ecevit'in CHP genel sekreterliğine getirilmesi üzerine, CHP'den ayrılanlar Güven Partisi'ni kuracaklardır. Bu parti 1969 seçimlerinde yüzde 6,5 dolaylarında oy alacak ve parlamentoda 15 milletvekili ile temsil edilecektir. Kuruluşunun ardından gerçekleşen ilk genel seçimde GP'nin aldığı bu sonuç dikkate alındığında, CHP'nin esas olarak Güven Partisi'ni geriletme için Milli Bakiye seçim sistemini kaldırmada AP ile işbirliğine girme eğiliminde olduğu düşünülebilir. Ne var ki gelişmeler, durumun böyle olmadığını gösterecektir. TİP'e yakın yayın organının iddialı değerlendirmelerinin tersine, AP Milli Bakiye sisteminin kaldırılmasına ilişkin yasa teklifini parlamentoya getirdiğinde, TİP ile birlikte CHP de bu değişikliğe açık bir şekilde karşı çıkar. Ancak yasanın çıkışı engellenemez. Bunun üzerine yasa görüşmeleri sırasında meclisi sadece TİP değil CHP grubu da terk eder (*Milliyet*, 2 Mart 1968: 8). Bu olay, Ortanın Solu değişiminin, TİP'in gelişmesinden duyulan korkuya karşı İnönü tarafından düzenlenmiş bir taktik olduğu yolundaki görüşlerin yeterince tutarlı olmadığını bir kere daha göstermiştir. Ancak bu yaklaşım TİP ortamında daima var olmuş ve örneğin Küçükömer bu gelişmeden bir yıl sonra bile, hiçbir kanıt sunma çabası içine girmeden, “Milli Bakiye sistemini kaldıran AP değil, İsmet Paşa'dır” demeyi sürdürmüştür (Küçükömer, 2009b, s. 70).

İşte Küçükömer'in sonunda *Düzenin Yabancılaşması*'na varacak tezleriyle, TİP'in -deyim yerindeyse- CHP korkusunu teorik bir temele oturtma çabası içine girdiği söylenebilir. Ayrıca bu çabanın, MDD'nin ideolojik saldırıları sonucu TİP'te ortaya çıkan partinin teorik temellerini yeniden kurma ihtiyacına da denk düştüğü belirtilmeli. Hatırlatmak gerekir ki, Küçükömer'in özgün tezlerini ortaya atmaya başladığı 1968'in sonbaharı, onun TİP içindeki tartışmalara aktif bir bi-

çimde katıldığı bir dönemi de ifade eder. Öte yanda MDD hareketinin CHP Ortanın Solu hareketi konusundaki analizinin de, bir TİP'li aydın olarak Küçükömer'i, bu konuda daha belirli çizgilerle konuşmaya yönelttiği düşünülebilir. Şöyle ki, MDD hareketi için Ortanın Solu hareketi, sosyalist hareketin potansiyel müttefiki niteliğindedir. MDD önderi Mihri Belli, Ecevit'i, muhtemel bir köylü hareketinin önderi olarak görme eğilimini şu sözlerle ifade etmektedir: *“Ege'nin tütün üreten köylerinden, küçük üreticinin egemen bulunduğu orta Anadolu'nun ücra yerlerine kadar, her partiden nice köy emekçisinin Ecevit'e bir şans tanıma, onu köylü hareketinin gerçek bir lideri olarak görme eğilimini gösterdiğini gözlemlerimize dayanarak söyleyebiliriz. Gösterilen bu güvenin haklı ve yerinde olduğunu görmek Türkiye sosyalistlerini ancak sevindirir”* (Belli, 18 Mart 1969: 3).

Küçükömer ise tersine, Ortanın Solu hareketinin lideri olarak Ecevit'i değil, İnönü'yü görmektedir. Ona göre Ortanın Solu hareketi, yüzyıllara varan ve 1946 sonrasında gerileyen bürokratik hakimiyeti yeniden tesis etmenin bir ifadesidir. Bu hareket, “batıcı-laik bürokratik gelenek”in İsmet İnönü tarafından kurgulanmış yeni bir yönelişidir. 22-25 Aralık 1968'de *Akşam* gazetesinde yayınlanan yazılarının temeli oluşturduğu *Osmanlılarda Kapitalist Düzene Geçilememesi ve Bürokratlar ile Ortanın Solunun Gelişimi* başlıklı broşürünün alt başlıkları, bu bağlantıyı dile getirir: “Türkiye Batılaşamaz”, “Osmanlılarda Kapitalist Düzene Neden Geçilemedi?”, “Ortanın Solunda Paşalar ve Abdülhamid” ve “Ortanın Soluna Sorular” (Küçükömer, 1989: 177-235). Bu yazıların özellikle sonuncusunda Küçükömer, CHP Ortanın Solu hareketinin bir statüko hareketi olduğunu, CHP için bir değişimin mümkün olmadığını, bu partinin yakınlarda yapılacak kurultayının, “bu değişmemenin mühürlenip tarihe kaldırılacağı kurultay” olacağını söylemektedir (Küçükömer, 1989: 231). Küçükömer için CHP, tarihten gelen “Batıcı-laik bürokratik gelenek”i temsil etmektedir ve Ortanın Solu, bu tarihsel geleneğin son halkasıdır. Batıcı laik cephe, tarihsel olarak oynadığı tutucu rolü, şimdi Ortanın Solu ile oynayacaktır.

Küçükömer, 1969 başlarında CHP'yi, egemen çıkarları korumak üzere, AP'ye karşı yeni bir alternatif olarak görmektedir. Bu alternatifin ortaya çıkmasının temelinde, ekonomide yaşanan büyük sorunlar ve Türkiye'de anti-Amerikan hareketlerin yükselişi vardır. Bu gelişmeler, Küçükömer'e göre, yeni bir denge arayışını, bu arayış da “bürokrati güçler”i öne çıkarmaktadır. *“Türkiye'de denge ve huzur için yerli ve yabancı sermaye-bürokrat politik koalisyon gereğini, ortanın solunda son bürokrat İsmet Paşa iyi teşhis etmiştir. (...) CHP lideri ya da yakın bir arkadaşı koalisyonla baş olmaya taliptir”* (Küçükömer, 2009b: 66). Küçükömer, bu tarihten iki yıl kadar önce CHP genel sekreteri olmuş ve bundan 3

yıl sonra da İnönü'yü istifaya zorlayarak CHP genel başkanı olacak olan Bülent Ecevit'in konumuna ilişkin olarak tüm söylediği, Ecevit'in "bu tarihi oyunun dışında, yalnız bir adam olarak gözüktüğüdür" (Küçükömer, 2009b: 66).

Ama öte yanda Küçükömer, Doğan Avcıoğlu'nun Ekim 1969'da *Devrim* dergisini çıkarmaya başlamasını sessizlikle karşılayacaktır. Oysa bu dergi ile, - onun formülasyonu ile ifade edilecek olursak- "batıcı-laik bürokratik gelenek" yeni bir atılımın eşiğindedir. O sırada "ortanın solunda paşalar" üzerine bu kadar çok yazan Küçükömer'in, *Devrim* çizgisi üzerine konuşmayı da ilginçtir.

### **Yankı Uyandıran Tezlerden Sessizliğe**

Küçükömer'in özgün analizlerinin de yer aldığı son yazısı, 16 Eylül 1969 tarihini taşır. Bu tarihten sonra Küçükömer oldukça uzun bir dönem sessiz kalacaktır. 1971-1975 yıllarında, kayıtları *Milliyet Gazetesi Yıllığı*'nda yer alan "Düşünenlerin Forumu" toplantılarında yaptığı konuşmalar, bu konuda bir istisna sayılmalıdır. Bu konuşmalarda, birkaç yıl önce ileri sürdüğü görüşlere doğrudan atıfta bulunmadığı gibi, burada ifade ettiği görüşleri geliştirmeye de hiçbir zaman teşebbüs etmemiştir. Bir bütün olarak bakıldığında Küçükömer, 1970-71'in siyasal ve toplumsal planda büyük altüstlüklerin yaşandığı günlerinde, 12 Mart darbesini izleyen dönemde ve nihayet siyasal açıdan yeni mevzilenmelerin, toplumsal açıdan ise yeni yükselişlerin gerçekleştiği 1974 sonrasında suskundur. Bu sessizliğini, Temmuz 1984 ile Mayıs 1985 arasında *Yeni Gündem* dergisinde yayınlayacağı yazılarla bozacaktır. Dolayısıyla Küçükömer'in -toplu eserlerinin editörünün biyografi notunda iddia ettiği gibi -1973 sonrasında on yıllık değil (Küçükömer, 2009a: 2)- 1969'dan 1984'e kadar yaklaşık on beş yıllık bir süre sessiz kaldığı söylenebilir. Daha da ötesi, onun 1984-85 yıllarında *Yeni Gündem* dergisi için kaleme aldığı beş kısa makale, onbeş yıl öncesinde ortaya attığı özgün tezlerinin geliştirilmesi anlamını taşımamaktadır.

1960'lı yıllarda siyasal akım ve partilerde yer almış, siyasal karakterde önemli teorik müdahalelerde bulunmuş bir sosyalist entelektüelin yaklaşık onbeş yıllık suskunluğunun nedenleri konusundaki ipuçları, esas olarak bu dönemde yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmelerin irdelenmesi ile ortaya çıkabilir. Kuşkusuz, genel olarak "12 Mart dönemi" diye adlandırılan, Mart 1971 ile Ekim 1973 arasındaki olağanüstü koşullar (sol hareket, basın ve aydınlar vb. üzerindeki baskı ortamı) dikkate alındığında, Küçükömer'in *Ant* dergisine son yazısını yazdığı 16 Eylül 1969'dan, 11 ilde sıkıyönetimin ilan edildiği 26 Nisan 1971'e kadar süren sessizliği konusunda bireysel düzeyde bazı nedenlerin var olduğu da düşünülebilir.



lir. Gerçekten de Küçükömer, TİP'in 9-12 Kasım 1968 tarihlerinde toplanan ve parti içindeki anlaşmazlıkların geniş bir şekilde tartışıldığı büyük kongresine katılmış, orada delegelerin ve sol basının ilgisini çeken bir konuşma yapmış ve kongre sonunda partinin genel yönetim kuruluna seçilmiştir (Sargın, 2001b: 1297). Kongrede yaptığı konuşmada, parti içindeki tartışmalara son derece olumlu yaklaşmakta, farklı görüşlerin bir senteze ulaşabileceğine ilişkin inancını ısrarla ve büyük bir iyimserlikle belirtmektedir (Aybar, 1988: 246). Ona göre sorun, özellikle parti programının eskiliğinden kaynaklanmaktadır ve programının yenilenmesi için hemen çalışmalara başlanmalıdır (Aybar, 1988: 253).

Ancak olağan kongrede bu iyimser değerlendirmeleri yapan Küçükömer, bundan yaklaşık bir buçuk ay sonra (28-29 Aralık 1968) toplanan ve partinin geleceği açısından çok daha büyük önem taşıyan olağanüstü kongrede herhangi bir varlık göstermediği gibi, bu kongrede seçilen genel yönetim kurulunda da yer almayacaktır. Sadece bu olgular bile, Küçükömer'in, TİP içinde başlayan tartışmaları önce büyük umutlarla karşıladığını, ama kısa bir süre içinde hayal kırıklığına uğradığını akla getirebilir. Ama öte yanda onun bu gelişmelerden birkaç ay sonra *Düzenin Yabancılaşması*'nı yayınladığı ve Eylül 1969'a kadar *Ant* dergisinde yazdığı düşünülürse, bu tarihten sonraki suskunluğunu, parti içindeki tartışmaların olumsuz sonuçlarından duyduğu hayal kırıklığı ile açıklamak yeterli gözükmebilir. Üstelik Küçükömer'in suskunluğunun daha da uzayarak 1980'lerin başlarına kadar sürdüğü düşünüldüğünde, bunun muhtemel politik ve entelektüel nedenleri üzerine düşünmenin de gereği var demektir.

İlk bakışta Türkiye'de 1968 sonrasında yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmeler, Küçükömer'in tezlerini geliştirmesi için muazzam bir laboratuvar anlamına gelmektedir. Örneğin bu dönemde işçi ve sendikal harekette yaşanan canlanma, -Küçükömer'in terimleriyle ifade edilecek olursa- "doğucu İslamcı kitle"nin bir "emek hareketi" oluşturabileceğinin işaretlerini vermektedir. Tek başına 15-16 Haziran 1970 gösterilerinin bile, Türkiye'de "emek hareketi"nin niçin bir türlü oluşamadığı üzerine kafa yormuş bir entelektüel yorum yapmaya sevk edecek düzeyde bir büyük olay olduğu açıktır. Diğer yanda 12 Mart'a giden süreçte yaşanan siyasal gelişmeler, onun *Düzenin Yabancılaşması*'nda tarihsel rollerini yargıladığı geleneksel aktörlerin yeni bir atılımını da gözler önüne sermektedir. Bir başka ifadeyle, 1969-1971 arasında, "batıcı-laik bürokratik gelenek" in tek temsilcisi "Ortanın Solu" değildir. Onun dışında yeni ve farklı aktörler ortaya çıkmaktadır. Onun *Ant*'ta son yazısını yazmasından birkaç hafta sonra Doğan Avcıoğlu, 2 Ekim 1979'da *Devrim* dergisini yayınlamaya başlamış ve askeri cunta faaliyetleri hızla Türkiye siyasetinin merkezine yerleşme sürecine girmiştir. En nihayet

1971'in ilk aylarında Türkiye, bir darbe teşebbüsü (9 Mart) ve bir darbe ya da askeri müdahale (12 Mart) yaşamıştır.

İşte bu somut gelişmelerle birlikte düşünüldüğünde, daha iki yıl öncesine kadar oldukça iddialı görüşler ileri süren Küçükömer'in suskunluğunun nedenlerinin, bizzat bu yaşanan gelişmelerle bağlantılı olabileceği akla gelmektedir. Küçükömer, Türkiye'nin yakın tarihinin siyasal ve toplumsal aktörleri üzerine değerlendirmelerini yaparken, Türkiye'nin geleceğe dönük siyasal ve toplumsal gelişme dinamiklerini ortaya koymak amacındadır. Buna göre CHP Ortanın Solu, "Batıcı-laik bürokratik gelenek"nin son temsilcisidir ve kendinden önceki diğer temsilciler gibi, "Batılılaşma" ya da "Reformlar" veya "Çağdaş Uygarlık" sloganları ile Türkiye siyasetine egemen olmayı amaçlamaktadır. Bu gelenek, Küçükömer'e göre uygulamalarıyla üretici güçleri bir kez daha geriletecek ve "Doğucu-İslamcı halk cephesi"ni bir kez daha DP-AP geleneğinin dümen suyuna sokma misyonunu yerine getirecektir. Küçükömer bu konuda İsmet İnönü'nün belirleyici rolünü vurgularken, Ecevit'in gelişmeleri etkilemediğini hatırlatmaktadır.

Oysa CHP Ortanın Solu hareketinin evrimi, Küçükömer'in yaklaşımını doğrulamayacaktır. Ekim 1969 genel seçimlerinden sonra CHP içinde yeniden alevlenen iç mücadele, Temmuz 1970'de yine Ecevit yandaşlarının zaferi ile sonuçlanacak ve Ecevit'in parti içinde "yalnız bir adam" olmadığı bir kez daha açığa çıkacaktır. Öte yanda bir tarihsel moment olarak 12 Mart olayı da, birçok açıdan Küçükömer'in analizleriyle çelişmektedir. Bir kez bu olayda Küçükömer'in şemasındaki "batıcı-laik bürokratik gelenek"nin gerçek temsilcisi, "Ortanın Solu'nda bir paşa" olarak İsmet İnönü değil, bizzat İnönü'nün de net bir şekilde karşı çıktığı Avcıoğlu-Madanoğlu önderliğindeki darbecilerdir. İnönü, -sembolik olarak "9 Martçılar" diye bilinen- bu kadronun müdahalesine kesin bir şekilde karşı çıkarırken, 12 Mart'ı bu gerekçeyle desteklediğini de belirtmiştir.

Ortanın Solu'nun esas önderi olan Ecevit ise, sadece 9 Martçılara değil, 12 Mart Muhtırası'na karşı da kesin bir tavır almıştır. Küçükömer'in şemasını altüst eden gelişmeler bunlarla da sınırlı değildir. "9 Martçılar" değil ama, bizzat Muhtıra'yı veren ya da ona arka çıkan generaller, tam da Küçükömer'in "OYAK'çı subay" nitelmesine denk düşmektedirler. Bu generallerin çoğu, birkaç yıl sonra AP milletvekili ya da banka-şirket yöneticisi olarak boy göstereceklerdir. Küçükömer'in, "ilerici reformlar" peşinde koşarak sonunda üretici güçleri geriletecek olan "batıcı-laik bürokratik gelenek"li radikal subaylar ise, bizzat OYAK'çı generaller tarafından tasfiye edilecektir. Yine her ne kadar bu süreçte Demirel

istifaya zorlanmışsa da, onun “Doğucu İslamcı cepheye dayanan” Adalet Partisi, gerek solun ve sosyal hareketin bastırılmasında, gerekse 1961 anayasasının değiştirilmesinde, 12 Martçı generallerle başarılı bir işbirliği içine girecektir. Bilindiği gibi Küçükömer, 1961 anayasasını "halkın egemenliğini kısıtlayan geri dönüş anayasası" (Küçükömer, 2009b: s. 129) olarak nitelemişti. 12 Martçı generallerse, aynı anayasayı Türkiye için bir "lüks" olarak göreceklere ve bu anayasa, esas olarak AP'li milletvekillerin oylarıyla değişikliğe uğrattılacaktır.

Bu süreçte CHP içinde yaşanan başka gelişmeler de Küçükömer'in tezlerinin geliştirilmesine olanak vermeyecek bir içerik taşımaktadır. Ecevit, 12 Mart'ın hemen ertesinde Muhtıra'yı “Ortanın Solu hareketine karşı” bir girişim olarak nitelermiş ve istifasını vererek, Muhtıra'yı destekleyen İnönü ile ayrı düşüğünü açıkça ilan etmiştir. Ecevit ayrıca, CHP'nin Erim Hükümeti'ni desteklemesine de karşı çıkmıştır. Öte yanda onun istifası, Ecevitçi Ortanın Solu hareketini zayıflatmamış, tersine bu akımı daha da güçlendirmiş ve sonunda, partinin tarihi lideri İnönü, Mayıs 1972'de genel başkanlıktan, birkaç ay sonra da CHP'den istifa etmek zorunda kalmıştır. Bunun ardından Eylül 1972'de bir grup CHP milletvekili Cumhuriyetçi Parti'yi oluşturmak üzere partiden ayrılmış, böylelikle Ecevitçi Ortanın Solu hareketi CHP'ye tam anlamıyla hakim olmuştur.

Bütün bu gelişmeler, CHP Ortanın Solu hareketinin, Küçükömer'in şemasında yer alan “Batıcı-laikçi bürokratik” gelenekli reformcu hareketlerin basit bir devamı olmadığını, tersine 1960'lı yıllarda siyasal hareketlerin toplumsal temellerinde ve programlarında yaşanan önemli değişimlerin bir yansıması olduğunu göstermektedir. Aydınların politikaya gösterdiği ilginin artışı, Türkiye İşçi Partisinin kuruluşu ve hızlı gelişimi, işçi hareketinin gelişmesi, bütün bunlar CHP'yi de etkilemiştir. CHP'nin 1965 seçimleri öncesinde "Ortanın Solu"nda olduğunu ilan etmesi, bunun ardından yedi yıl süre ile büyük iç mücadeleler, bölünme ve tasfiyeler yaşanması, Ortanın Solu hareketinin TİP'in gelişmesine karşı bir politik manevra ya da “batıcı-laik bürokratik gelenek”in yeni bir maske ile ortaya çıkışı olarak okunmasındaki yetersizliği ortaya koymaktadır.

Oysa 1960'lı yıllarda Türkiye, “sağ-sol” temelli, deyim yerindeyse “Avrupa tipi” bir politik yaşamın yavaş da olsa gelişmeye başladığı bir ülke görünümündedir. Ülkenin siyasal, ekonomik ve toplumsal evriminin vardığı gelişme düzeyi, 1961 anayasasının siyasal ve toplumsal gelişmelere verdiği ivme, dünya ölçüsünde -soğuk savaşın en şiddetli döneminin geride bırakılması, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulması vb. gibi- kimi gelişmelerin bu süreçte önemli etkilerinin olduğu düşünülebilir. Küçükömer ise aynı dönemin Türkiye'si'ni ve onun

geleceğini, sadece geçmişin problematikleriyle okumaya çalışmaktadır. Daha da ötede Türkiye'nin 1960'larda içine girdiği bu süreç, 12 Mart “ara rejim”inin ardından adeta kaldığı yerden devam edecek, politikaya egemen sağ-sol kutuplaşması, işçi hareketinin gelişmesi, kitlesel siyasallaşma 1974 sonrasında daha da hızlı bir şekilde yaşanacaktır. Bu dönemin ana karakteristiklerine bakıldığında, Küçükömer'in sessizliğinin niye 1974 sonrasında da devam ettiği sorusunun cevabına ilişkin bazı önemli ipuçları yakalanabilir.

### 1974 Sonrası Sessizlik

Türkiye'de 1974 sonrasında yaşanan belli başlı siyasal ve toplumsal gelişmeleri, Küçükömer'in özgün tezleri açısından ele aldığımızda, onun bu dönemdeki adeta mutlak olan sessizliğinin nedenleri konusunda daha net bir fikir edinilebilir. Bu amaçla, onun birkaç yıl önce ileri sürdüğü görüşlerde merkezi bir yer tutan iki konuyu, CHP Ortanın Solu hareketini ve Türkiye'de bir türlü oluşamayan “emek hareketi”ni incelemekte yarar var.

CHP Ortanın Solu hareketine bakıldığında, aslında bu hareketin 12 Mart darbesi sırasında yaşadığı krizin büyüklüğü bile, Küçükömer'i daha o sıralarda, bu hareket üzerine değerlendirmelerinin sorunları üzerine düşündürmüş olmalıdır. Ecevit ve İnönü'nün darbeye karşı birbirlerine taban tabana zıt bir tutum içine girmeleri, ancak Ecevit kanadının partide hala hakimiyetini sürdürmesi, bu hareketi “Ortanın Solunda Paşa” diye nitelediği İsmet İnönü'nün kurguladığı yeni bir “batıcı laik bürokratik gelenek”çi girişim olarak gören Küçükömer'i doğrulamaktadır. Ortanın Solu, ilk kez İsmet Paşa tarafından ileri sürülmüş bir siyasal strateji olabilir. Ne var ki bu hareketin kaderini belirleyecek olan, İsmet İnönü değil, onun İnönü'nün “oyun”larının dışında “yalnız bir adam” olarak gördüğü Bülent Ecevit'tir.

Kolay kolay “batıcı-laik bürokratik gelenek”in önde gelen bir temsilcisi olarak görülemeyecek bir siyasetçi olan Ecevit, tersine o geleneğin devamı sayılabilecek *Yön-Devrim* çizgisine şiddetle muhalefet etmiş, 12 Mart darbesi geldiğinde ise, o geleneğin hem radikal hem de tutucu kesimlerinin siyasal müdahalelerine kesinlikle karşı çıkmıştır. Takip eden dönemde 12 Mart rejimine karşı muhalefeti ni ısrarlı bir şekilde sürdüren Ecevit, önce partinin tarihsel önderi İnönü'yü tasfiye etmiş ve ardından bu partiyi, Ocak 1974'te Milli Selamet Partisi ile bir koalisyona sokarken, bu yan yana gelmeyi “tarihsel bir yanlış anlamının sona ermesi” olarak niteleyebilmiştir.

Bu gelişme o tarihlerde o kadar çarpıcıdır ki, Küçükömer'in kendisi bile, 1975 yılında CHP'yi bu kez sola yerleştirecektir. Ona göre birkaç yıl önce Türkiye siyasetinin “sağında” olduğunu söylediği CHP, “bürokrasi ile eski bağlarını” kurmadığı takdirde, daha da sola kayabilecektir. Öte yanda Küçükömer'in birkaç yıl önce, “doğucu-İslamcı halk cephesi”ne dayanan bir siyasal hareket olarak nitelediği AP hakkındaki hükmü ise çok daha kesindir: “AP daha sağa kayacaktır” (Küçükömer, 2010b: 187). Görüldüğü gibi, Küçükömer'in 1969'da ortaya attığı ünlü şeması, birkaç yıl içinde kendi gözünde bile tamamen anlamsızlaşmıştır. Ama burada esas dikkat çekici olan, onun söz konusu değişimin nedenleri ve anlamı üzerine, ne o sırada ne de sonrasında hiçbir şey yazmayacak olmasıdır.

Küçükömer'in özgün tezlerinin 1974 sonrası koşullarında değerlendirilmesine olanak veren ikinci konu, bu dönemde işçi hareketinin gelişmesidir. Bilindiği gibi Küçükömer sık sık, DP ve AP'nin, “emekçi yığınların geniş ölçüde yer aldığı halkçı-İslamcı cephe”ye dayandığını ve bu “cepheden emekçi bir sınıf hareketinin doğması(nın)”, CHP'nin yarattığı laik-İslamcı üstyapı çekişmesi ile durdurul(duğunu)” iddia etmiştir (Küçükömer, 2009a: 179). Ne var ki, 1974 sonrasında Türkiye'de işçi hareketi, doğuş belirtilerini daha Küçükömer'in söz konusu tezlerini ileri sürmekte olduğu 1968 sonrasında göstermiş, 1975'ten itibaren de hızlı bir yükselişe geçmiştir.

Bu süreç hiç de onun bir zamanlar sözünü ettiği gibi, “AP içinden sınıf hareketi gelişmesi” (Küçükömer, 2009a: 179) şeklinde gerçekleşmemiştir. Söz konusu süreçte, sosyalist kadroların katkısı açıktır; ama bunun ötesinde, CHP'ye yakın bazı sendikaların 1975 sonrasında DİSK'e yönelişleri dikkate alındığında, bu gelişmede bir ölçüde CHP'nin de payı olduğu söylenebilir. Üstelik bu sürece en büyük direniş, “emekçi yığınların geniş ölçüde yer aldığı halkçı İslamcı cephe”ye dayanan AP'den gelmiştir. AP yeni dönemde geniş kitleler üzerindeki etkisini, tıpkı bir önceki onyıldaki uyguladığı örgütlenme ve propaganda metotlarıyla sürdürmeyi başarabilmiştir. Kısacası, 1974 sonrasında Türkiye'de “emek hareketi”nin oluşum süreci, Küçükömer'in “halkçı İslamcı cephe”sinin bir soyutlama anlamında bile var olmadığını ortaya koymuştur.

## Sonuç

Bir süre önce yazdığı bir köşe yazısında Murat Belge, AKP'nin sekiz yıllık iktidar bilançosunun Küçükömer'i hatırlatması gerektiğini söylercesine, “İdris Küçükömer'i Hatırlayan Kim Var” diye soruyordu. Ona göre Küçükömer, “yıllar önce bize böyle şeyler olabileceğini söyleyen bir adam”dı (*Taraf*, 17 Ekim 2010).

Belge'nin bu söylediklerinin, Küçükömer'in hakkını veren bir değerlendirme olarak görülmesi olanaksız. Bunu açıklamak için, şöyle bir tasavvurda bulunulabilir. 1969'da kitabını yayınladığı sırada bir dostu Küçükömer'e, “*Düzenin Yabancılaşması* sayesinde 1970'lerin,1980'lerin, 1990'ların Türkiye siyasetinin değil ama, 2000'ler Türkiye siyasetinin daha iyi anlaşılacağını” söyleseydi, muhtemeldir ki kendisini hakarete uğramış gibi hissederdi. Çünkü bu yargı, onu gelmekte olan dönemi ya da doğmakta olanı anlamaya çalışan bir sosyal bilimci olmaktan çok, otuz-kırk yıl sonrasına dair ahkâm kesen bir kâhin derekesine düşürecekti. Küçükömer'in böylesi bir değerlendirmeden rahatsız olmayacağını düşünmek için, her şeyden önce o yılların sol aydınların geçmişi, anı ve yakın geleceği anlama tutkularını yok saymak gerekir.

Küçükömer, 1968 Kasım'ında TİP kongresinde konuşurken ya da 1969'da kitabını yazarken, pek çok temel alanda büyük dönüşüm sancıları çeken Türkiye'nin muhtemel gelişim yolları ve solun buna müdahale yordamları üzerine kafa yormaktaydı. Ama bu çabaları oldukça verimsiz kalacaktı. Tüm o entelektüel gayreti, belki geçmişi anlamaya birazcık yardımcı olabilirdi ama, sadece yakın geleceği değil, yaşamakta olanı bile anlamaya olanak vermiyordu.

Çünkü Küçükömer'in şemasındaki tarihten gelen “sağ” ve “sol” ayırımları, bir soyutlamadan ibaretti. Türkiye, “sağ-sol” temelli, deyim yerindeyse “Avrupa tipi” bir siyasete ancak 1960 yıllarda girmeye başlayacaktı. Ülkenin ekonomik ve siyasal gelişme düzeyi, 1961 anayasasının siyasal ve toplumsal gelişmelere verdiği ivme, dünya ölçüsündeki -soğuk savaşın en şiddetli döneminin geride bırakılması, Türkiye'nin yeniden Avrupa'ya yüzünü dönmeye başlaması vb.- gelişmelerin bu süreçte önemli etkilerinin olduğu düşünülebilir. Küçükömer ise aynı dönemin Türkiye siyasetini, üstelik 1960'ların sonlarında, sadece geçmişin problematikleriyle okumaya çalışmaktaydı. Oysa ülke siyasetinin tarihten gelen sürecinde önemli bir dönüşüm yaşanmaktaydı, o ise bunun farkında değildi.

Daha da ötesi, Türkiye'nin 1960'larda içine girdiği bu süreç, 12 Mart döneminin ardından adeta kaldığı yerden devam edecek, siyasete egemen “sağ-sol” kutuplaşması, işçi hareketinin gelişmesi ve kitlesel siyasallaşma, 1974 sonrasında daha da hızlı bir şekilde yaşanacaktır. Sözün kısası Küçükömer'in 1968-69'da yazdıkları, tabiri caizse, daha mürekkebi kurumadan anlamsızlaşmıştır. *Düzenin Yabancılaşması*'ndaki ünlü “sağ-sol” şeması, siyasetin tepedeki aktörleri (ordu, bürokrasi, CHP yönetimi) söz konusu olduğunda, 1971 Mart'ını takip eden birkaç ayda alt üst olmuştur. Aynı şema, 1974 sonrasında da, bu kez siyasetin “aşağıdaki” aktörleri (işçi hareketi ve siyasallaşan plebler) tarafından alt üst edilecektir.

Hatırlanacağı üzere, Küçükömer'in söz konusu şemasının sonunda, sol yanda AP ve sağ yanda CHP Ortanın Solu'nun altında iki soru işareti bulunmaktadır. Aslında onun bu çalışması, o soru işaretlerini -bir başka ifadeyle 1970'leri açıklamak içindir. Ama Küçükömer, çalışmasıyla bu amaca ulaşamayacaktır. O yüzden de muhtemeldir ki dürüst bir entelektüel olarak, sağlıklı bir yerlere gitmeyeceğini hissettiği (belki de apaçık gördüğü) analizleri üzerine daha fazla konuşmayı kendisine layık bulmamış ve susmayı tercih etmiştir. Bu suskunluğu ile, belki de daha sonra kendisini anlamak isteyenlere, yazdıklarının ifade ettiğinden çok daha fazla şey söylediği düşünülebilir.

**KAYNAKÇA**

- Ant* (2 Ocak 1968). “TİP Fobisi ve İnönü-Demirel Pazarlığı!”, *Ant* (53): 6
- Aren, Sadun (1993). *TİP Olayı (1961-1971)*, Cem Yayınevi.
- Atılğan, Gökhan (2002). *Yön-Devrim Hareketi*, Tüstav Yayınları.
- Avcıoğlu, Doğan (25 Eylül 1964). “Milliyetçilere Sesleniş”, *Yön* (78): 3.
- Avcıoğlu, Doğan (9 Ekim 1964). “Yabancı Sermaye ile Kalkınma Efsanesi”, *Yön* (80): 11-12.
- Avcıoğlu Doğan (1 Ocak 1965). “Yabancı Sermaye Saltanatı”, *Yön* (92): 16.
- Aybar, Mehmet Ali (1988), TİP Tarihi, 3. Cilt, BDS Yayıncılık
- Aydinoğlu, Ergun (2007). *Türkiye Solu (1960-1980)*, Versus Yayınları.
- Aydinoğlu, Ergun (2008). “Sol Hakkında Her Şey” mi? - *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Sol Üzerine Bir Değerlendirme*, Versus Yayınları.
- Belge, Murat (17 Ekim 2010), “İdris Küçükömer’i Hatırlayan Kim Var?”, *Taraf*, 17.10.2010.
- Belli, Mihri (18 Mart 1969). “Radikal Köylü Hareketinin Gereği ve Ecevit”, *Türk Solu* (70): 3.
- Belli, Mihri (1970). *Yazılar 1965-1970*, Sol Yayınları.
- Belli, Mihri (1989). *Anılar: İnsanları Tanıdım*, 2. Cilt, Milliyet Yayınları.
- Küçükömer, İdris (1989). *Düzenin Yabancılaşması*, Alan Yayıncılık.
- Küçükömer, İdris (2009a). *Cuntacılıktan Sivil Toplum*, Bütün Eserleri, Profil Yayıncılık.
- Küçükömer, İdris (2009b). *Sivil Toplum Yazıları*, Bütün Eserleri, Profil Yayıncılık.



Küçükömer, İdris (2010a). *Anılar ve Düşünceler*, Bütün Eserleri, Profil Yayıncılık.

Küçükömer, İdris (2010b). *İdris Küçükömer'le Türkiye Üzerine Tartışmalar*, Bütün Eserleri, Profil Yayıncılık.

*Milliyet* (2 Mart 1968). “Milli Bakiye Kaldırıldı”: 8.

Özgüden, Doğan (2 Mayıs 1967). “Çizgi Çekildi”, *Ant* (18): 3.

Sargın, Nihat (2001a). *TİP'li Yıllar – Anılar Belgeler*, 1. Cilt, Felis Yayınevi.

Sargın, Nihat (2001b). *TİP'li Yıllar – Anılar Belgeler*, 2. Cilt, Felis Yayınevi.